

Geografisk Orientering

Tema: Udvikling af landdistrikterne i Danmark

Tidsskrift for Geografforbundet
Oktober 2011 · 41. årgang · Nr. 5

Udvikling af landdistrikterne i Danmark

Dette nummer af Geografisk Orientering tager fat i et af de kontroversielle emner inden for geografi, nemlig regionaludvikling. Spørgsmålet om, hvor i landet udviklingen skal ske og hvordan, har gennem årene givet anledning til en hed, politisk debat. Et af de centrale temaer er, om udviklingen skal komme *oppefra* de centrale myndigheder eller *nedefra* på initiativ af den lokale befolkning.

Helt aktuelt giver Tv-programmer som "Danmark Knækker", "Fra Kyst til kyst" samt "Gintberg på Kanten" danskerne forskellige

beretninger om, hvordan det står til i "Udkantsdanmark".

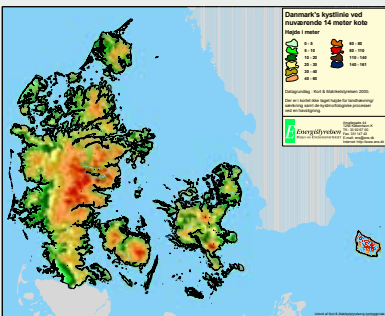
Dette temanummer indleder med en artikel om begrebet landdistrikter, og hvordan det defineres forskelligt i forskellige sammenhænge. Derefter diskuteres i to artikler de udviklingsstrategier, som i disse år anvendes i de danske landdistrikter. Den hede politiske debat om landdistrikterne illustreres i den sidste artikel med udgangspunkt i debatten omkring det nye superhospital i Midtjylland.

GO-Redaktionen

Som medlem af Geografforbundet har du fri adgang til de digitale udgaver af Geografisk Orientering på vores hjemmeside. Du skal blot aktivere dit login til medlemsiderne på: <http://geografforbundet.dk/register.html>

Udnyttelsesret til billeder i GO

Ved indsendelse af fotos til GO-redaktionen giver afsender Geografisk Orientering ret til ikke-kommerciel udnyttelse i det trykte blad samt den tilhørende netversion. Honorering sker efter aftale.

Indhold

- 262 Redaktionens forord: Udvikling af landdistrikterne i Danmark
- 264 Leder: Folketingsvalg og skolepolitik
- 266* Landdistrikter og yderområder - hvad mener vi med det?
Af Bue Nielsen
- 273* Landsbyudvikling kræver prioritering og afvikling
- Mellem nysprog, italesættelser og manglen på exitstrategier!
Af Jørgen Møller
- 280* Potentialer for udvikling i landdistrikterne anno 2011
Af Hanne Tanvig
- 287 Månedens link
- 289* Den politiske drejebog knækkede
Af Jens Erik Olsen
- 292* En verden til forskel? – om energi, inertie og fællesskab i udkantsområder
Af Peter Christensen
- 298 Konsekvenser af klimaforandringer
Af Ralf Krogstrup
- 308 Geografforlaget – lærernes forlag
Af Tove From Jørgensen
- 310 **GO-skolekonkurrence for landets folkeskoleelever**
- 314 Anmeldelser
- 315 Kolofon

Temaartikler er markeret med *

Forside: Nyt liv i en gammel Postmand Per Renault er med til at skabe nyt liv på landet. I landsbyen Tandslet har John Callesen satset og åbnet en bilforretning med landsdelens største udvalg af specialbiler, liebhaverbiler, sportsvogne – og nostalgibiler. Foto: Ivan Jacobsen.

Bagside: Det digitale univers har skabt nye muligheder i Danmarks yderområder. Stoffet til GO Orientering skrives af forfattere overalt i Danmark og i udlandet, redigeres på Bornholm, sættes op i dette landsbyhus på Als for herefter at blive sendt til trykning i Bjerringbro. Foto: Ivan Jacobsen.

Fra formanden

Folketingsvalg og skolepolitik

I skrivende stund er det to døgn siden valget til folketinget blev udskrevet.

Når I læser dette, er meget formodentligt afklaret om den fremtidige skolepolitik.

Indtil videre må vi nøjes med gisninger om den fremtidige skolepolitik.

Skal jeg komme med et bud på en kommende politik på området, kan det være en ide at se på, hvad der har været af udspil dels fra regeringens side dels fra Socialdemokratiets og SF's side.

Regeringen udsendte gennem Undervisningsministeriet i december 2010 et udspil:

Faglighed og frihed – Regeringens udspil til en bedre folkeskole.

Udspillet er på 60 sider og omfatter bl.a. øget fokus på faglighed og kontrol.

Tanken om øget faglighed kan jeg kun være enig i. Spørgsmålet er, hvordan en sådan faglighed nås. Dette giver udspillet mange forslag til fx

- Alle børn skal kunne læse ved udgangen af 2. klasse.
- Det eleverne nu kan i 9.klasse, skal de kunne i 8. klasse.
- Færre elever skal i specialklasser og på specialskoler.

- Fremtidens lærere skal rekrutteres blandt de bedste studerende.
- Undervisningen skal baseres på viden og ikke på vane.
- Elever, forældre og skolebestyrelser skal i højere grad være med til at udvikle folkeskolen.
- Klare mål og åbenhed om resultater skal mindske behovet for at styre i detaljer.

Det er på det sidste område, man som geograf kan have sin interesse. I geografi er der ifølge fagkonsulent Keld Nørgaard 70 trinmål på 9. klassetrin.

Skal antallet af disse mindskes til større overskrifter som er bredere formuleret kræver det efter min mening linjefagsuddannede lærere i geografi. – Et fag som ikke just er kendetegnet ved, at mange linjefagsuddannede lærere underviser i faget. Et problem eller en opgave der er vigtig af få løst ved et krav om en øget faglighed.

Socialdemokraterne og SF kom i december 2010 med deres udspil:

En ny start for folkeskolen. – S's og SF's reform for en fælles og faglig stærk folkeskole.

Et udspil på 5 sider der indeholder 10 punkter.

Oplægget vidner om, at S og SF på et sent tidspunkt har opdaget, at regeringen arbejdede med et udspil på folkeskoleområdet og derfor har haft travlt med også at komme med et udspil. Her er der ingen fingerpeg om udviklingen indenfor naturfag.

I tilfælde af en regering ledet af S og SF bliver det spændende, hvem der udnævnes til undervisningsminister og hvilket parti vedkommende tilhører.

Socialdemokraterne har ikke haft en undervisningsminister siden 1975, hvor Ritt Bjerregaard havde posten. Når de har været i regering, har de altid overladt denne post til de radikale.

Det bliver spændende i givet fald at se, hvad der kommer af udspil fra deres side.

Skal man se i krystalkuglen og forsøge at spå om fremtiden er der ingen tvivl om, at de tre naturfag geografi, biologi og fysik/kemi kommer til at spille mere sammen i fremtiden, men forhåbentligt ikke under en overskrift der hedder science. – Et svært definerbart ord. Hvordan skal et sådant ord defineres? Hvordan skal indholdet evt. være?

Erik Sjerslev Rasmussen
Formand Geografforbundet

Globale klimaforandringer til debat!

Hvorfor vedrører det også os?

Kød med omtanke Vores store forbrug af kød lægger pres på både klima og miljø. Nyt undervisningshæfte og dvd, der lægger op til debat om, hvordan vi kan mætte en voksende global befolkning på en klima-, miljø- og etisk ansvarlig måde. (Hæfte 28 s. og dvd 14 min.)

Materialerne er målrettet undervisning i geografi og samfundsfag, kan downloades fra ecocouncil.dk, emu.dk og *UNi C* eller rekvireres mod porto og forsendelse.

Klimaforandringer rammer også din asiatiske nabo Om Indien og Bangladesh. Hvordan påvirker klimaforandringer de fattige på landet og i de store millionbyer? Læs bl.a. om landbrug og tørris-initiativer, solenergi, grøn byggesektor, FN's klimaforhandlinger, Indiens klimahandlingsplan m.m. (udkommer 10. oktober)

Nye gratis undervisningshæfter og dvd fra Det Økologiske Råd!

Det Økologiske Råd Blegdamsvej 4B 2200 Kbh N Tlf 3315 0977
info@ecocouncil.dk www.ecocouncil.dk

PLANET KORT
vi forsker!

PLANETKORTENE ER TILBAGE!
TAG ELEVERNE MED PÅ EN REJSE I UNIVERSET. REJSEN BEGYNDER PÅ MELONI.DK
BOKSSÆT MED 7 SPIL PLANETKORT OG LÆRERENS HÅNDBOG

600 KR.

TRE SPIL I ET!
LÆRERENS HÅNDBOG
12 AKTIVITETSARK

MELONI

Pris er eksklusiv moms og forsendelse.

Figur 1. Udkanten skrider ved Kegnæs Fyr. Foto: Ivan Jacobsen.

Landdistrikter og yderområder - hvad mener vi med det?

Af Bue Nielsen

Der er mange opfattelser og definitioner af landdistrikter og yderområder. I det følgende skal vi se på nogle af de forståelser og afgrænsninger, som anvendes forskellige steder i den statslige forvaltning.

Der har de senere år været store politiske diskussioner om forholdene i landdistrikter og yderområder eller udkantsområder, som de også kaldes. Meget af diskussionen har at gøre med, at der i disse år bliver nedlagt mange offentlige funktioner som sygehuse, folkeskoler og biblioteker, og at nedlæggelserne især finder sted i områder, som er forholdsvis tyndt befolket. Samtidig er de lokale uddannelsesmuligheder forholdsvis få, og væksten i beskæftigelsen har i mange år været mindre i disse områder.

Der er derfor en tendens til, at folketallet stagnerer eller falder mange steder i de dele af landet, som bliver kaldt for landdistrikter, yderområder.

Der er imidlertid ikke enighed om, hvilke dele af landet man kalder landdistrikter eller yderområder. De to ord bruges i daglig tale ofte i flæng. I forbindelse med lovgivning, hvor landdistrikter eller yderområder skal have en eller anden særstatus, er man imidlertid nødt til at præcisere, hvilke dele af landet man tænker på. I statsadministrationen er der

derfor mindst 5-6 forskellige definitioner af yderområder i omløb, og også ordet landdistrikt bruges i forskellig betydning.

De forskellige definitioner af landdistrikter og yderområder tjener forskellige formål. Fx bruger Miljøministeriet en definition af yderområder i den generelle landsplanlægning, en anden i forbindelse med udlæg af nye sommerhusområder og en tredje i forbindelse med den nye planlovsændring om bebyggelse i kystnærhedszonen. Desuden har Økonomi- og Erhvervsmini-

steriet sin egen definition, som bruges i forbindelse med distribution af midler fra EU's struktur-fonde, mens Fødevarerministeriet benytter en anden definition til at fordele midler fra EU's land-distriktsprogram.

I det følgende skal vi se på nogle af disse definitioner og på forskellene mellem dem.

Yderområder er fjerntlige

Ordet yderområde benyttes på to begrebsmæssigt ret forskellige måder.

Yderområder kan forstås geografisk, idet ordet "yderområde" betyder, at området ligger langt fra store befolkningskoncentrationer. En simpel illustration af dette kan være de dele af landet, der ligger mere end 100 km fra København og Århus (se figur 2).

En knap så simpel, men stadig geografisk forståelse af begrebet "yderområde", finder vi i landsplanlægningen. Her opfatter man yderområder som de pendlingsoplande, hvis største by er mindre end 20.000 indbyggere. Den definition er benyttet i landsplanredegørelserne 2003, 2006 og 2010. Definitionen anvendes i landsplanlægningen, fordi problemstillingerne i den fysiske planlægning er kvalitativt forskellige i mindre byer og større byer, fx hvad angår trafikale forhold, plads til erhvervsområder, boligbyggeri m.v.

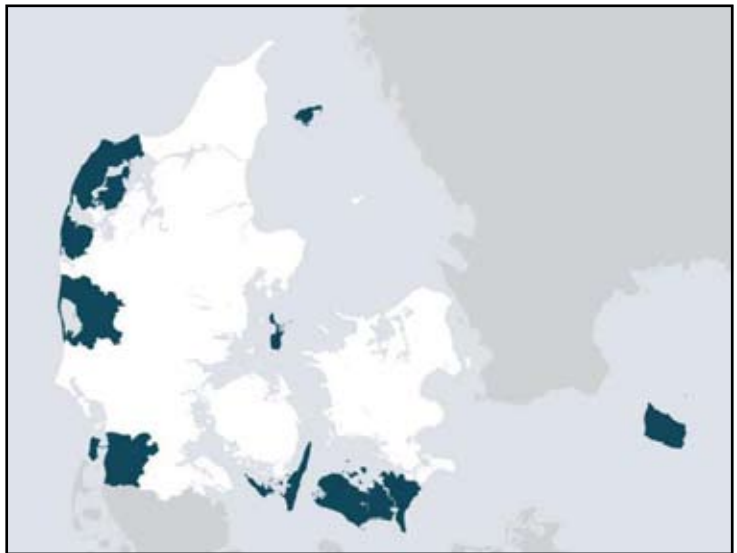
Som figur 3 viser, omfatter yderområderne efter denne definition en række kommuner i det vestlige Jylland, Bornholm, Lolland-Falster og ø-kommuner i det sydfynske øhav samt Samsø og Læsø.

Miljøministeriet bruger også en geografisk forståelse af begrebet yderområde i forbindelse med udlæg af nye sommerhusområder. Ifølge gældende planlov har Miljøministeriet eneret til at udlægge nye sommerhusom-

Figur 2. Yderområder umiddelbart forstået. Kortet viser de dele af landet, der ligger mere end 100 km fra København og Århus og dermed langt fra de største befolkningscentre. De dele af landet opfatter mange i daglig tale som landdistrikter eller yderområder.

Kilde: Materiale i Miljøministeriet.

Figur 3. Yderområderne i Landsplanredegørelse 2010. Yderområderne opfattes i landsplanlægningen som de pendlingsoplande, hvis største by er mindre end 20.000 indbyggere. Yderområderne bruges her til at beskrive de problemstillinger, som hænger sammen med lav befolkningstæthed, fx god plads til nye boliger.

Kilde: Landsplanredegørelse 2010.

der nær kysten, i alt 8.000 sommerhuse. Loven foreskriver, at udlæggene primært skal foregå i yderområder, da det er lovens hensigt, at de nye sommerhuse

skal styrke den økonomiske udvikling i yderområderne.

Bemærkningerne til loven omtaler yderområder som områder uden for hovedstadsregionen

og dens opland og de seks landsdelscentre (Århus, Odense, Aalborg, Esbjerg, Trekantområdet og Herning-Holstebro) og deres oplande.

Afgrænsningen af oplandene er i forvaltningen af loven sket på grundlag af pendlingsforholdene, hvor det er forudsat, at hvis andelen af de beskæftigede i et område, som arbejder i landsdelscentrene, overstiger ca. 20%, regnes området til oplandet for landsdelscentrene. I modsat fald regnes området for yderområde i lovens forstand.

Andelen på ca. 20% er ikke særlig restriktiv. Yderområderne bliver da også væsentligt større, opgjort på denne måde, end hvis de i landsplanredegørelsen sædvanlige pendlingsregioner omkring landsdelscentrene var blevet lagt til grund. Yderområderne kom fx også til at inkludere det østlige Sønderjylland, det nordlige Vendsyssel, dele af Sydfyn samt det meste af kysten i Vest- og Sydjylland (se figur 4).

Når yderområderne i forbindelse med udlægning af sommerhusområder blev så store, skyldtes det et ønske fra regeringen og Folketinget, som blev udtrykt i loven, måske tilmed særønsker fra enkelte politikere. Lovens definition og afgrænsning af yderområder gav jordejerne mange steder i landet mulighed for at få milliongevinster ved at få jorden udstykket til sommerhusgrunde. Prisen for en kvadratmeter sommerhusgrund er mange gange højere end prisen på en kvadratmeter landbrugsjord.

Fordelen ved den geografiske måde at afgrænse yderområder på er, at yderområderne fremstår som veldefinerede og faste områder, selv om de anvendte talstørrelser og måske også afgrænsningen af pendlingsoplandene kan diskuteres (og i øvrigt også med en del års mellemrum ændres i landsplanlægningen). Til

Yderområder
■ Yderområder

Figur 4. Yderområder anvendt ved udlæg af nye sommerhusområder. Nye sommerhusområder skal især placeres i yderområder. Disse er i følge planloven områder uden for oplandene til syv store byområder (de såkaldte landsdelscentre).

Kilde: Materiale i Miljøministeriet.

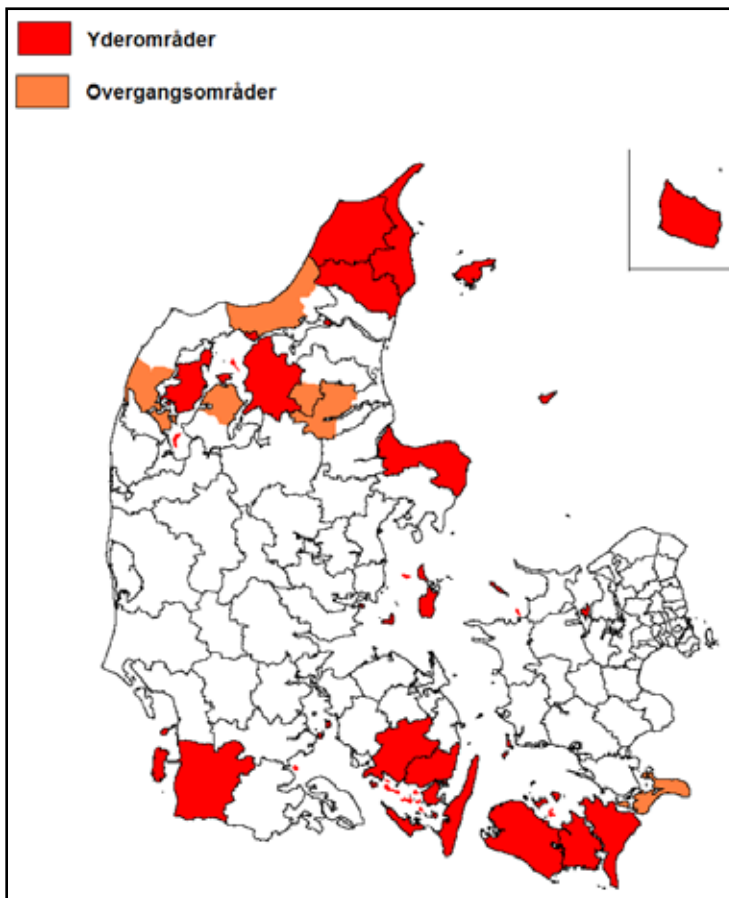
gængæld kan man fremføre den kritik, at den svage situation eller udvikling, der ofte forbindes med yderområderne, ikke nødvendigvis gør sig gældende for yderområder, der defineres ud fra geografiske forhold. Den kritik leder os over til den anden måde at forstå yderområder på, nemlig som svagt udviklede eller problemramte områder.

Yderområderne har problemer

Yderområderne kan forstås som områder, hvor det ikke går så

godt, som det gør andre steder i landet. Det kan fx udmøntes i slagord som fattigdom, forfald og fraflytning. Der anvendes i praksis mange forskellige indikatorer, når man ud fra den forståelse vil finde frem til, hvilke dele af landet, der skal opfattes som yderområder.

Økonomi- og Erhvervsministeriet står for fordelingen af midlerne fra EU's såkaldte strukturfonde, som bl.a. støtter erhvervslivet i svage områder. I indeværende strukturfondperiode (2007-2013) skal mindst 35 % af

Figur 5. Yderområder og overgangsområder i forhold til EU's strukturfondsmidler. Økonomi- og Erhvervsministeriet afgrænser yderområder som kommuner med lav erhvervsindkomst og svag befolkningsudvikling. Overgangsområder er tidligere kommuner med tilsvarende forhold. Støttemidler fra EU skal især anvendes i yderområder og overgangsområder.

Kilde: Regionalpolitisk Vækstregørelse 2006.

strukturfondsmidlerne anvendes til gavn for yderområderne. Økonomi- og Erhvervsministeriet afgrænser yderområderne som kommuner, der opfylder to kriterier:

- 1) Lav erhvervsindkomst, hvor erhvervsindkomsten pr. indbygger maksimalt må være 90 % af landsgennemsnittet (udregnet som et gennemsnit for årene 2001-2003).
- 2) Svag befolkningsudvikling, hvor væksten i folketallet i kommunen maksimalt må

være halvdelen af væksten for landet som helhed (udregnet som et gennemsnit for årene 2000-2005).

Desuden regnes de 27 små øer under Sammenslutningen af Danske Småøer for yderområder.

De på den måde afgrænsede yderområder bruges også til at udpege de kommuner, hvor pendlere har ret til et forhøjet befordringsfradrag på selvangivelsen. Økonomi- og Erhvervsministeriet benytter de samme kriterier til at

udpege de kommuner, hvor virksomhederne efter EU's regler har adgang til at få direkte støtte fra staten, en adgang som Danmark dog ikke benytter sig af.

Denne metode udpeger især kommuner i Nordjylland og på de sydlige øer som yderområder, men ikke kommuner i Vestjylland, hvor de anvendte indikatorer ser mere gunstige ud, i hvert fald i de år, som anvendes i beregningerne (se figur 5).

Økonomi- og Erhvervsministeriet har desuden udpeget nogle såkaldte overgangsområder, hvor de samme begunstigelser, som yderområderne får, også gælder. Det er nogle kommuner fra før kommunalreformen i 2006, som tidligere har været berettiget til erhvervsstøtte, men som ikke er omfattet af den nye yderområdeafgrænsning, fordi de er blevet en del af en større kommune.

Fødevarerministeriet forvalter Landdistriktsprogrammet, som giver baggrund for fordelingen af landdistriktsmidlerne fra EU. I Landdistriktsprogrammet opdeles landet i 16 yderkommuner, 30 landkommuner, 17 mellemkommuner og 35 bykommuner (se figur 6). Til at lave denne inddeling har Fødevarerministeriet anvendt 14 indikatorer. Blandt disse indikatorer indgår foruden befolkningsudvikling og beskatningsgrundlag også særlige indikatorer af relevans for forhold i det åbne land som beskæftigelsen i landbrugserhvervet og arealet i landzonen [1]. Den vægt, som det åbne land har i inddelingen, kan fx ses af, at kommuner med store byer som Esbjerg og Randers regnes som landkommuner.

Midlerne fra landdistriktsprogrammet 2007-2013 bruges især i yder- og landkommunerne.

Fordelen ved denne måde at afgrænse yderområder på er, at afgrænsningen kan foretages ud fra variable, som ses som relevante for formålet med afgrænsningen (fx støtte til fattige områder). Til ulemperne hører, at de varia-

ble, der bruges til afgrænsningen, kan være vanskelige at indsamle, og at resultatet afhænger af, hvilke indikatorer der benyttes, og af hvilket åremål man måler dem for. Subjektive valg blandt de muligheder, som materialet tilbyder, kan her have væsentlig betydning, lige som inddelingen vil ændre sig fra år til år, hvis man gentager inddelingen med aktuelle data.

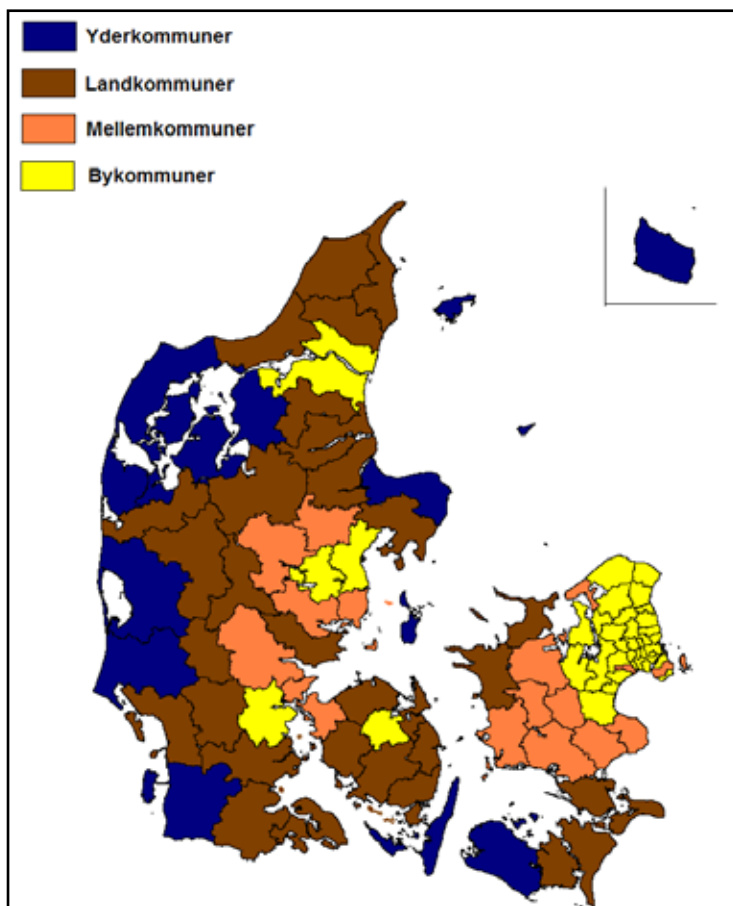
Vidensamfundets geografi

Måske er det overraskende, at der ikke er større forskelle på hvilke dele af landet, som kaldes yderområder i de to forståelser af begrebet yderområde. I sig selv er der jo intet, som skulle gøre, at tyndere befolkede egne eller områder uden for de store byers oplande skulle have lavere gennemsnitsindkomst eller større fraflytning end tættere befolkede områder.

Når det alligevel i dag er sådan, er baggrunden det, vi i daglig tale kalder "vidensamfundet", hvor uddannet arbejdskraft og intellektuelle kvalifikationer er blevet en vigtig produktionsfaktor. Det viser sig fx i den stigende brug af ingeniører i industrien, i væksten i nanoteknologi, bioteknologi og medicinalvareindustri, i den store anvendelse af it og også i virksomhedernes udbredte brug af skatterådgivere, design og reklame. I vidensamfundet bliver de steder, hvor viden frembringes og sælges, favoriseret, og her er de største byer i front. Derfor er der en sammenhæng mellem større byer, højere indtægter og tilflytning. Ikke sådan, at man ud fra en bys størrelse kan vide med sikkerhed, hvad dens gennemsnitsindkomst eller flyttebalance er, men som en generel tendens er sammenhængen utvetydig.

Hvad er et landdistrikt?

Fødevarerministeriets betegnelser yderkommuner og landkommuner leder os frem til at kigge på det andet begreb, som tit bruges

Figur 6. Kommune-grupperne i Landdistriktsprogrammet 2007-2013. Fødevarerministeriet fordeler gennem landdistriktsprogrammet penge fra EU til landdistrikterne. Ministeriet har til dette formål inddelt kommunerne i 4 grupper ved hjælp af 14 indikatorer. Midlerne fra landdistriktsprogrammet bruges især i yder- og landkommuner.

Kilde: Kristensen et al., 2006, Direktoratet for FødevarerErhverv.

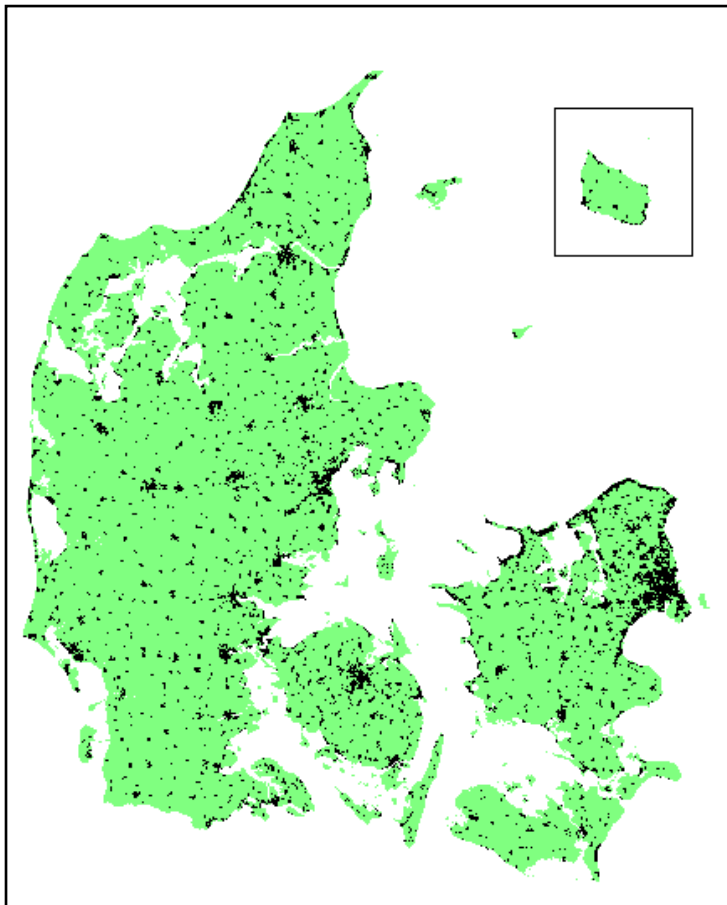
i debatten om svagere udviklede dele af Danmark, nemlig ordet landdistrikt.

Lige som ordet yderområde bruges også ordet landdistrikt i to begrebsmæssigt forskellige betydninger.

Den ene betydning tager udgangspunkt i, at landdistrikter er forskellige fra byer. Historisk har det sin oprindelse i, at købstæderne (byerne) langt op i tiden adskilte sig tydeligt fra landsbyerne og det åbne land, både hvad angik forvaltningen og erhvervene. Og selv om vi i dag har

kommuner, som rummer både byer og åbent land, og mange byerhverv i dag også må udøves på landet, er der alligevel forskel på mange problemstillinger i de tæt befolkede byer og det tyndt befolkede åbne land med spredt bebyggelse.

Der sondres derfor mellem landdistrikter og byområder, hvor et byområde afgrænses på baggrund af Danmarks Statistiks byopgørelse som "en sammenhængende bebyggelse, der på opgørelsestidspunktet har mindst 200 indbyggere; at bebyggelsen

Figur 7. Landdistrikter og byområder i Danmark, 2002. Byer defineres af Danmarks Statistik som samlede bebyggelser med mindst 200 indbyggere. Resten er landdistrikter. Byområderne på kortet omfatter både egentlig bymæssig bebyggelse og sommerhusområder.

Kilde: Landdistriktsredegørelse 2002.

ersammenhængende vil som hovedregel sige, at afstanden mellem husene ikke overstiger 200 m medmindre afbrydelsen skyldes offentlige anlæg, kirkegårde o.lign.”[2]. Landdistrikterne er områderne uden for byområderne (se figur 7).

Grænsen på 200 indbyggere, som Danmarks Statistik har valgt, kan naturligvis diskuteres. Der er næppe megen forskel på landsbyer med 150 og 250 indbyggere. I nogle sammenhænge bruges derfor en grænse på 1.000 indbyggere. Bebyggelser over

1.000 indbyggere har nemlig tit markant flere servicefunktioner, fx butikker og folkeskoler, end mindre bebyggelser.

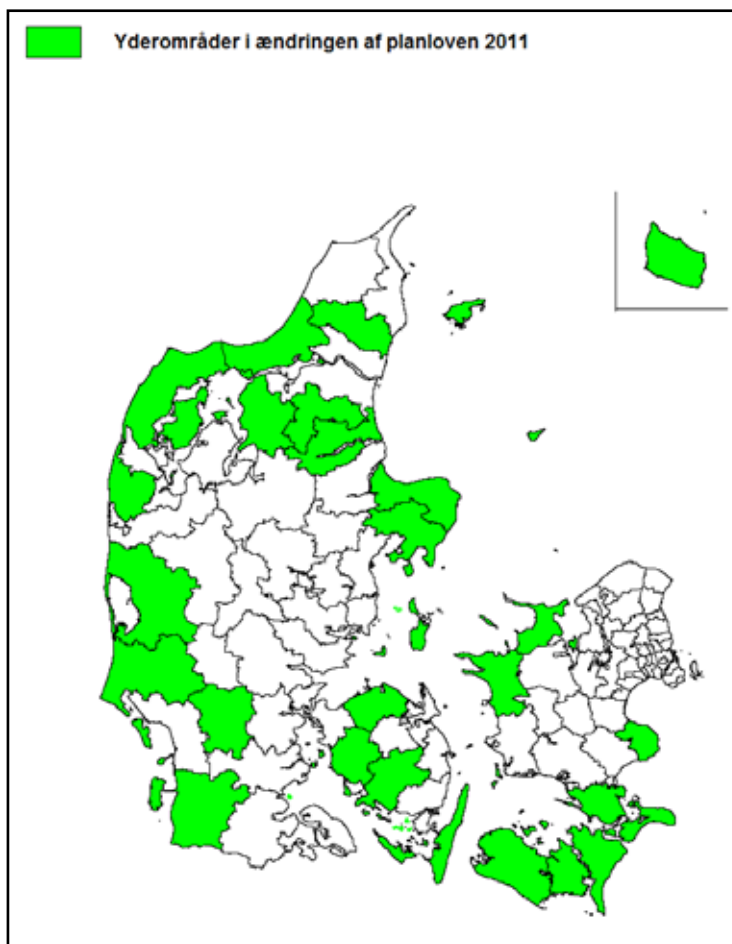
Den væsentligste anke mod denne forståelse af landdistrikter ud fra antal indbyggere er nok, at den under ordet landdistrikt inkluderer både steder i landet, hvor der er vækst i folketal, boliger og erhverv, sådan som det sker i hovedstadsområdet og nær de større byer i fx Østjylland, og steder hvor der er tilbagegang, som det hyppigt ses i tyndt befolkede dele af yderområderne.

Denne anke har ført til en anden betydning af ordet landdistrikt, nemlig som områder, der i deres helhed bærer præg af forhold på landet, fx landbrugserhvervet, selv om de også indeholder større eller mindre bebyggelser. Fødevareministeriets inddeling af landet, se oven for, er et eksempel på denne betydning; blot kaldes de mest udprægede landkommuner for yderkommuner. Tidligere, dvs. før kommunalreformen i 2006, blev der tit, fx i Indenrigsministeriets landdistriktsredegørelser, brugt en inddeling af de daværende kommuner i bykommuner (dvs. kommuner med byer over 3.000 indbyggere) og landkommuner (de øvrige kommuner). Argumentet var her, at landkommunerne økonomisk set var præget af de erhverv, som især findes på landet, dvs. landbrug, skovbrug og måske nogle byggeri- og mindre håndværksvirksomheder, mens handel, service og større industri dominerede bykommunerne.

Ændringen af planloven 2011

I foråret 2011 behandlede og vedtog Folketinget en ændring af planloven, som giver kommuner i yderområderne mulighed for at fravige de almindelige regler for planlægningen i den såkaldte kystnærhedszone (generelt et bånd i 300 m til 3 km afstand fra kysten). En planlægning for udvidelse af byerne eller for nye anlæg i det åbne land i denne zone i yderområderne kræver derfor ikke længere som tidligere en særlig og begrundet planlægningsmæssig argumentation. Og til forskel fra det øvrige land har kommunerne i yderområderne pligt til at tillade opførelse af nye boliger i tilknytning til eksisterende landsbyer, med mindre byggeriet overtræder væsentlige hensyn til naboer og natur.

Regeringen ønskede, at de nye regler skulle kunne anvendes forholdsvis mange steder i

Figur 8. Planlovens 29 kommuner i yderområder og ikke-brofaste øer, 2011. 29 kommuner samt øer uden bro fik i 2011 friere regler for nybyggeri. Kommunerne kaldes yderområder i lovgivningen, men de er defineret som landdistrikter (mindre end 60 % af befolkningen bor i byer med over 1000 indbyggere).

Kilde: Materiale i Miljøministeriet.

landet. Derfor var ingen af de almindelige officielle og forskellige definitioner af yderområder, som de er fremlagt i landsplanredegørelser, regionale vækstreddegørelser og landdistriktsredegørelser, anvendelige til formålet. I stedet måtte der udarbejdes en ny definition, efter hvilken yderområderne kom til at omfatte 29 af landets 98 kommuner samt alle ikke-brofaste øer.

De kommuner, som i denne forbindelse blev defineret som

yderområder, er de kommuner, hvor mindre end 60 % af befolkningen bor i byer med over 1.000 indbyggere (pr. 1. januar 2010). Man udelukkede dog Lejre, Hedensted og Odder, fordi disse kommuner ligger nær københavnsområdet eller i det hurtigt voksende østjyske bybånd mellem Kolding og Randers; Stevns og Syddjurs kommuner, for hvilke det samme gælder, forblev dog på listen. Øerne Bornholm og Fanø, som ikke opfyldte kriteriet, kom

til gengæld med på den ekstra regel om, at alle ikke-brofaste øer skulle omfattes (se figur 8).

Reelt var der, som man kan se, tale om en definition af kommunerne som landdistriktskommuner, men resultatet af definitionen kaldes yderområder. Endnu et eksempel på den sammenblanding af begreberne landdistrikter og yderområder, som både hverdagen og det politiske liv er fuld af.

Bue Nielsen er geograf og ansat i Naturstyrelsen.

Artiklens synspunkter udtrykker ikke Naturstyrelsens opfattelse.

Noter

[1] Kristensen, Kjeldsen og Dalgaard, 2006.

[2] Byopgørelsen 1. januar 2011, Statistiske efterretninger, befolkning og valg, 2011:4.

Kilder

Kristensen, I. T., Kjeldsen, C. & Dalgaard, T. (2006): Landdistriktskommuner - indikatorer for landdistrikt. www.dffe.dk/Files/File/Landdistrikter/Om_landdistrikter/LAGs/RapLanddistrikt2007_20070201.pdf

Landdistriktsredegørelse 2002. Indenrigsministeriet.

Landsplanredegørelse 2010. Miljøministeriet.

Regionalpolitisk redegørelse 2011, analyser og baggrund. Indenrigs- og Sundhedsministeriet.

Regionalpolitisk Vækstreddegørelse 2006. Økonomi- og Erhvervsministeriet.

Landsbyudvikling kræver prioritering og afvikling

- Mellem nysprog, italesættelser og manglen på exitstrategier!

Af Jørgen Møller

De danske landdistrikter er i disse år er inde i en voldsom, strukturel omstillingsproces. Artiklen indkredser og eksemplificerer spændingsfeltet mellem den faktuelle udvikling i de danske landdistrikter, og fraværet af nødvendige, politiske initiativer på både centralt og decentralt hold, der griber fat om nældens rod, og skaber rammebetingelser, som peger fremad for disse lokaliteter. Sidst men ikke mindst mangler vi exitstrategier, for de dele af Danmark, hvor udviklingen ruller baglæns. Udgangspunktet for artiklen er den seneste ændring af planloven, og artiklens faglige univers er derfor hovedsagelig den fysiske planlægning og de instrumenter, som fysiske planlæggere betjener sig af.

I Hovedstadsområdet boede der pr. 1.1.2009 1.167.569 personer. I landsbyer med op til 1.000 indbyggere og i landdistrikterne (det åbne land), boede der tilsammen 1.167.925 personer. Når man kender Hovedstadsrådets planlægning, det høje, faglige niveau, og den alvor, der omgærdet dette arbejde, så er det trist at opleve, med hvilken nonchalance og mangel på forskningsmæssig baggrund, evidens og faglig substans, at vi nu skal til at udvikle en stor del af de danske, kyststrækninger, landdistrikter og landsbyer efter de seneste ændringer i planloven[1].

Det er i artiklen tre hovedproblemstillinger. Sådan som jeg ser det, sker der fra Regeringen og dens støttepartiers side en bevidst italesættelse omkring udviklingen i de danske landdistrikter. Hovedindholdet af denne italesættelse er i store træk, at det egentlig går meget godt overalt i Danmark, og at der ikke findes betydende, regionale forskelle i levevilkår og livsbetingelser, fordi Danmark er en lille og homogen nation med korte af-

Faktaboks. Medspillere i landdistrikternes udvikling

Udviklingen i de danske landdistrikter kan betragtes som en bane med mange spillere. Kommunerne laver lovpligtig kommunal planlægning med strategi, kommuneplan og lokalplaner, samt en række ikke – lovpligtige sektorplaner for udviklingen af skoler, børnepasning, varmforsyning, ældrepleje osv. Man kan kalde disse ting for hverdagens basale infrastrukturer. Ved siden af har vi de såkaldte Lokale Aktions Grupper (LAG), der udarbejder strategier for landdistrikterne uden nødvendigvis at koordinere særlig godt med de kommunale planer. Lokale ildsjæle i landsbyerne kan søge om økonomiske midler hos LAG til projektfinansiering, normalt op til 50 %. Resten må ildsjælene selv skaffe, evt. gennem frivilligt arbejde. Regionerne udarbejder Regionale Udviklingsplaner og uddeler midler til erhvervsudvikling fra den Regionale Vækstfond. Staten er ansvarlig for den overordnede infrastruktur, landsplanlægningen, samt en række anvisninger, som kommunerne skal følge, når de reviderer kommuneplaner. Hvert år uddeles der midler fra en række mindre, statslige puljer til forskellige formål omkring landdistriktsudvikling, herunder nedrivning af huse og områdefornyelse i mindre bysamfund. For en uddybende gennemgang af en lang række støtteordninger og indsatsområder henvises til Landdistriktsredegørelse 2011 samt Regionalpolitisk Redegørelse 2011. Begge kan downloades fra nettet. Karakteristisk for en stor del af indsatsen er, at den er opbygget gennem et uoverskueligt virvar af forskellige pulje- og støtteordninger, som favoriserer de stærke aktører, retter fokus mod det støttemulige og ikke mod det nødvendige, og som ofte går i stå, når den almindelige drift skal igangsættes eller projektet er udløbet.

stande[2]. Dette selv om en række analyser fra bl.a. Arbejderbevægelsens Erhvervsråd de senere år peger på det modsatte. Der er ved at udvikle sig store områder i Danmark, hvor befolkningsstilbagegang, fattigdom, elendighed og fysisk forfald ikke længere burde kunne negligeres.

Denne italesættelse og (bevidste) lukken øjnene for den lange række af klare afviklingssignaler fra udkantsdanmark, visse landdistrikter og visse landsbyer, medfører politiske initiativer, som er stærkt skadelige for alle småsamfund, men som ikklædes en Georgorwelsk sprogdragt, som vender tingene på hovedet[3].

Den anden hovedproblemstilling er, at Regeringens indsats mere synes at bygge på ideologi end på viden, og ofte mere har karakter af "politisk brandslukning" end af gennemtænkte strategier. Dette vil på kort og langt sigt give dårlige udviklingsmæssige resultater. Det, der er afgørende for en god, fremtidig udvikling i landdistrikterne må vel som et absolut minimum være, at de strategier og analyser, der ligger bag udviklingen af lovgivningen og rammebetingelserne bygger på solid, forskningsbaseret og fagligt underbygget viden, mere end de bygger på politiske fordomme og udokumenterede påstande som for eksempel, at planloven dræber al initiativ, vækst og udvikling.

Den tredje hovedproblemstilling drejer sig om, at Regeringen i sin udvikling af den fysiske planlægning er af den overbevisning, at bare planlovens bestemmelser løses, så vil yderområderne blomstre, selv om både den faktuelle, historiske og den prognostiserede befolkningsudvikling samt erhvervsudviklingen ikke underbygger dette synspunkt. Den danske politik for udviklingen af landdistrikterne rundt omkring i Danmark i den fysiske

Landsbystørrelser (indbyggere)	Antal	Indbyggere i alt
10 – 24	1862	29081
25 – 199	2863	203815
200 – 499	584	185054
500 – 999	307	217406
Det åbne land		[13] 504077
I alt	5616	1139433
1000 – 2000 (Småbyer)	217	306000

Figur 1. Befolkningsstatistik 2010. Kilder: Danmarks Statistik (2010) & Møller & Staunstrup (2011).

Figur 2. Et eksempel fra en vinderlandsbytype, "Hestlandsbyen", hvor ressourcestærke tilflyttere kan opleve deres drøm om hestehold.

Figur 3. Et typisk eksempel på fysisk forfald i en lille landsby mere end 30 km fra en større by. Nogle vil kalde landsbyen en "taberlandsby".

planlægnings regi kan vel nærmest, og i bedste fald kaldes perspektivløse lappeløsninger og i værste fald indgreb og politikker, som får den stik modsatte effekt end udvikling i landdistrikterne.. Denne politik er ført videre i den seneste ændring af Lov om Planlægning i maj 2011[4].

Planlovsændringer og yderområder

Der er ingen tvivl om, at Danmarks yderområder har det svært i disse år erhvervsstrukturelt, befolkningsmæssigt og service-mæssigt. Det vigtigste, nyere, udspil fra Regeringen har været "Et Danmark i balance i en global verden" fra september 2010, hvorfra ideen om ændringerne af planloven stammer.

Forslaget til planlovsændringen er baseret på en rundspørge hos 19 borgmestre i yderkommunerne om deres syn på planloven. Der er blandt de fleste af disse borgmestre enighed om, at en lempelse vil sætte gang i den vækst, som kommunerne så desperat mangler.

Helt modsat opfatter de fleste uafhængige planlægningseksperter, samtlige oppositionspartier og væsentlige interesseorganisationer såsom Dansk Byplanlaboratorium og Danmarks Naturfredningsforening lovændringen som stærkt kontroversiel. Først og fremmest som et ideologisk korstog[5] mod plansystemet af mindst tre grunde. Lovændringerne matcher ikke på nogen måde de ud- og afviklingsproblemer, som de angiveligt skulle løse. Arvesølvet i yderkommunerne, den ubebyggede natur bringes i fare i kystnærhedszonen, og planlovens landzonebestemmelser sættes delvist ud af kraft. Derved kan planlovsændringen opfattes som et alvorligt, ideologisk baseret grundskud mod et af dansk planlægnings bærende principper; nemlig at by og land skal udvikle sig planlagt

og forskelligt. Sådan har vi kendt det siden byreguleringsloven fra 1949 over by og landzonenloven fra 1969, og urokkelige fastholdt princippet i mere end 40 års planlovgivning og landzoneadministration. Formålet med dette har været at undgå uønsket og uplanlagt byspredning, som medfører betydelige, negative konsekvenser for samfundet, landsbyerne og naturen.

Det konkrete indhold af planlovsændringen er, at 29 kommuner udnævnes til yderområder, som dækker 42 % af Danmarks totale areal og 51 % af Danmarks kystnærhedszone[6]. 15 ikke-brofaste øer får samme rammer som yderkommunerne. Yderkommunerne kan ses i figur 8 i artiklen om definition af landdistriktsbegrebet.

Man har valgt et simpelt statistisk mål om, at 40 % af befolkningen skal bo uden for bymæssig bebyggelse[7] og ikke må være beliggende i det østjyske bybånd[8] eller Storkøbenhavn, for at få del i mulighederne. Samtidig medfører lovændringen, at Danmark nu får tre versioner af planloven. En der gælder for de 29 yderkommuner, en der gælder for Hovedstadsområdet og en der gælder for alle kommuner.

Resultatet er, at en række kommuner tituleres yderkommuner. Det er imidlertid ikke fordi de alle er yderområde, og dermed har de problemer, der følger med denne titel. Det er sandsynligvis fordi en lempelse af planloven er en gratis "omgang" for regeringen i modsætning til mange særdeles kostbare initiativer, for eksempel investeringer i erhvervsstøtte, sygehuse og infrastruktur[9].

Ændringer der vækker bekymring

Af flere forskellige ændringer i loven er der især tre forhold, der vækker bekymring hos de førnævnte organisationer og uafhængige eksperter.

For det første bliver det lettere at få lov til at udvikle og bygge i den såkaldte kystnærhedszone, som tidligere var en zone, hvor udbygning krævede særlige, planlægningsmæssige eller funktionelle begrundelser. Nu kan miljøministeren give kommunerne denne planlægningsstilladelse uden borgerinddragelse, offentlig høring eller miljøvurdering, hvorved den normale, demokratiske proces udelukkes. Bekymringen går på, at miljøministeren vil give for mange tilladelser til de kommuner, der ukritisk vil fremme udviklingsprojekter, der sætter den ubebyggede natur (arvesølvet) under pres.

For det andet skal yderkommunerne meddele tilladelse til nye boliger ved alle landsbyer i landzonen, medmindre væsentlige hensyn til landskab, natur, miljø, planlægning eller naboer taler afgørende imod. Det betyder, at kommunen bliver tvunget til at give tilladelse til ny beboelse i landsbysamfund, der måske er ved at dø hen. Nogle byer og bebyggelser har "udtjent deres værnepligt", og der er i virkeligheden mere brug for forskellige Exit-strategier i stedet for kunstigt åndedræt, som ikke tilfører disse småsteder nogen udvikling. Individuelle bygherrer kan måske få en fed udsigt, og nogle bønder kan tjene en skilling ved en udstykning og salg af et par byggegrunde, men kommunen mister muligheden for at føre en fast boligudbygningspolitik. Oven i dette vil mere spredt bebyggelse medføre mere befordring i privatbil, fordi det ikke er muligt at betjene alle disse småsteder med kollektiv trafik[10].

For det tredje bliver det efter lovændringen muligt at lave store udelidelser til erhvervsvirksomheder, der er etableret i tidligere landbrugsbygninger, hvis ikke væsentlige hensyn til landskab, natur, miljø, planlægning eller

naboer taler afgørende imod. Der er flere pointer i dette. I de eksisterende, planlagte industriarealer findes der plads til 100 års erhvervsudvikling. For det andet er landbrugsbygninger i det åbne land og i landsbyerne ikke udstyret med den nødvendige infrastruktur til store virksomheder. Endelig er der det landskabsæstetiske argument, hvor man kan frygte, at landbrugszoner bliver til industrizoner[11]. Man kan også spørge, om der i de virkelige yderområder er virksomheder, der kan bruge de overflødige landbrugsbygninger. Planlovsændringen vil derfor få en lille eller ingen betydning i de områder, der virkelig kæmper med udkantsområdeproblematikken.

Er den virkelige intention med regeringens ændring af planloven at give frit spil for nyt byggeri og gøre op med den værdifulde, danske tradition for, at der skal være klare grænser mellem by og land?

Landsbyer i Danmark

I sidste del af artiklen rettes fokus mod landsbyerne og deres fremtid. Diskussionen er i dag præget af kaos og mangel på præcision, når politikere, pressen og befolkningen lufter synspunkter om landsbyernes fremtid. Dette fordi man ikke definerer, hvad man mener, når man bruger begrebet "en landsby".

Ifølge Gyldendals Ordbog fra 1931, så er en "landsby en samling gårde og huse på landet". Opgjort således viser ny forskning fra Aalborg Universitet[12], at der i Danmark i 2010 er 5616 landsbyer og bebyggelser med mellem 10 og 999 indbyggere.

Set på afstand smelter de allerfleste landsbyer sig symbiotisk og smukt sammen med landskabet, og fremstår som historiefortællende og koncentrerede, fysiske og økonomiske fikspunkter i et stadig mere oplevelsesfattigt landbrugslandskab.

Figur 4. En typisk iværksætterlandsby, hvor funktionaliteten kommer før æstetikken.

Figur 5. Landsbyidyl i kulturarvslandsbyer, hvor udseendet reguleres gennem bevarende lokalplaner.

Går man tættere på landsbyerne vil man ud over størrelse og indhold eller manglende privat og offentlig service se, at landsbyernes fysiske fremtræden er varieret, - fra rene ruinhobe over pænt og sobert udseende bebyggelser til rene perler af bygningskulturel, arkitektonisk og æstetisk høj værdi.

Alting forandrer sig

Et grundvilkår for forståelsen af de danske landdistrikters og landsbyers situation i dag er, at de økonomiske funktioner, de dertil hørende fysiske strukturer, og livet, der leves i landsbyerne, er i konstant forandring. Det nye er, at forandringshastigheden i disse år stiger voldsomt, og ingen del af samfundet forbliver upåvirket. Selv den mindste landsby er filtret ind i den globaliserede verdensøkonomis op- og nedture.

Fælles for de fleste landsbyer er, at de til langt op i 1950'erne var økonomisk og kulturelt selvberende lokale samfund, hvor især landbruget og alle dets følgerhverv spillede en fremtrædende rolle. Landsbyerne var til for landbrugets skyld, men i dag er situationen helt anderledes.

Årene fra 1970 til 2011 har udvist dramatiske forandrings-tendenser. Hovedsageligt fordi den 6000 år lange, symbiotiske sammenhæng mellem landbrug og landsby definitivt er brudt. Fundamentet for fremtiden for størstedelen af landdistrikts- og landsbyudviklingen i Danmark er i dag bosætning, tilflytning og pendling[14]. I dag kan langt de fleste landsbyer i Danmark betragtes som højmobile pendlersamfund, hvor de fleste erhvervsaktive tjener til dagen og vejen i byerhvervene i byerne. Det betyder, at landsbyen først og fremmest er et sted, hvor man bor. Denne bosætningsform indebærer mange muligheder for at optimere husstandens hverdagsliv, men den mærkbare konsekvens for landsbyerne og for

landsbyforeningslivet, er, at "det lokale" går i opløsning, og dagens lokalsamfundsbegreb må nyfortolkes for at give mening. Landsbyerne er gået fra at være produktionssamfund til i dag at være bosætnings- og reproduktionssamfund, og de allerfleste livgivende erhverv og funktioner er ikke længere i drift. Strukturra-tionaliseringerne i bred forstand har skabt landlig funktionstømning, hvor både enkeltbygninger og hele landsbyer er ramt af fysisk forfald. I den proces er nogle landsbyer blevet overflødige.

Det er i dag tydeligt, at landsbyerne udvikler sig i forskellige retninger. Man kan tale om, at der foregår et udskilningsløb, "hvor fanden tager de sidste". Hvor der bliver tydelig forskel på de landsbyer, der rummer kvalitet og fremdrift og de steder, som mister værdi og indhold. Nogle er "vinderlandsbyer" og andre er eller bliver "taberlandsbyer", fordi de på sigt ikke er værd at holde liv i. De spiller ikke længere nogen væsentlig rolle i det økonomiske og funktionelle system, som i dag skaber liv og udvikling i landdistrikterne. I det danske samfund mangler vi en grundlæggende diskussion af, hvad vi gør med disse "overflødige landsbyer", og hvad vi skal bruge dem til i fremtiden. Det er således på høje tid at begynde at udvikle exitstrategier for sådanne småsamfund således, at kommuner og borgere i tide og med værdighed kan indlede de nødvendige processer for tilpasning af landsbyernes antal og størrelse.

Samtidig savner vi en grundlæggende diskussion af den officielle landdistriktspolitik i Danmark, der hviler på principper om en bredspektret, "nede fra og op" tilgang, der bygger på stedets ildsjæle og lokale, stedlige ressourcer. Hvad skal der ske med alle de landsbyer og landdistrikter, hvor ressourcerne er små eller

totalt fraværende, og indbygger-tallet falder?

Fremtidens landsbydan-mark

For at imødegå den vigtige udfordring fra de døende eller i hver fald skrumpende udkanter, landdistrikter og landsbyer, er det derfor på tide at udvikle et planlægnings- og udviklingsparadigme, som bygger på den tankegang, at det er nødvendigt at tænke strategisk, at prioritere visse landsbyer frem for andre, at udvikle exitstrategier for en række landsbyer og fremme landsbydiversitet, og sidst men ikke mindst ikke tillade byspredning og tilfældig boligudvikling i landdistrikterne med det håb, at det kan ændre den tilbagegang, der har ramt mange landdistrikter. I det nye planlægningsparadigme må vi tilpasse de fysiske strukturer til fremtidens virkelighed i de forskellige typer af landdistrikter og landsbyer. De knap 5700 landsbyer og landlige bebyggelser, der lokaliserer sig i bynære og byfjerne landdistrikter, har hver deres forskellige udviklingsudfordringer. Pointen er, at der begge steder er forfalds-problemer og funktionstømning[15] og brug for en nedrivningsdiskussion, der rækker ud over enkeltbygninger (som nogle kommuner arbejder med).

Hvordan gør vi det?

Planlægning for afvikling, exitstrategier og nedrivning af landsbyer er ikke kendt stof blandt planlæggere og politikere, men et par vigtige forhold kan dog forsøgsvis nævnes her.

Man kan bruge det ordinære planlægningssystem som proceskabelon.. Det vil være oplagt at indlede den nødvendige dialog om fremtidens landsbyer i den enkelte kommune i forbindelse med kommuneplanrevisionen 2013.

Spørgsmål om, hvordan og hvor kommunerne opbygger fremtidssikre, kommunale ser-

vicestrukturer i store service-landsbyer og det supplerende mønster af mindre, forskellige landsbyer og bebyggelser uden om disse centerlandsbyer, er det helt grundlæggende spørgsmål. I den proces må det være oplagt at udvikle exitstrategier (nedlægges og fjernelse) for hele bebyggelser, som ikke skønnes at have nogen fremtid.

Politikerne på alle niveauer har indtil videre ikke indset, at der er behov for sådanne exitstrategier, hvor målet med den foreslåede afvikling på sigt er at opnå bedre fungerende landdistrikter med en landsbystruktur, der svarer til fremtidens udfordringer. Måske kan der spares kommunale midler på forskellige drifts- og anlægsopgaver, som forsvinder, når landsbyer nedlægges.

Der findes imidlertid en række juridiske og økonomiske forhold, der skal afklares, før man kan nedlægge landsbyer. Ekspropriationsrettens rækkevidde skal afprøves, ligesom det bør undersøges, om der i den eksisterende, eller rettere lidt ældre lovgivning om byfornyelse kan findes inspiration til bæredygtige, økonomiske systemkonstruktioner. Endelig bør der opbygges betydelige økonomisk potente fonde til opkøb og fraflytning. Realkreditinstitutioner og banker må kunne indgå i opbygningen af sådanne til opkøb af fast ejendom med henblik på fysisk omstrukturering, ligesom forskellige fraflytningsordninger, som vi har kendt tidligere, skal etableres.

Man kunne også forestille sig, at midler fra landbrugsstøtten overføres til oprydnings- og landsbynedlæggelsespuljer. Man kunne forestille sig, at udvalgte skrotningsmodne landsbyer nedrives, og der på stedet opbygges nye landsbyer, evt. med en involvering af skovrejsningsmidler således, at vi i fremtiden bygger nye, planlagte skovlandsbyer eller andre temalandsbyer på de gamle landsbylokaliteter.

Diversitet og temalandsbyer som bærende princip for de små landsbyer

Forholdene skal selvfølgelig ikke være ens i de 5600 små og store landsbyer. Forskellighed eller diversitet bør respekteres, understøttes og fremmes. Derfor bør der være mangfoldighed i landsbysystemet.

I en dialog med borgerne kan kommunerne udvikle landsbyerne med forskellige temaer. Spændvidden i det samlede landsbysystem kan blive ganske betragtelig. For at skitsere yderpunkterne kan man i den ene side af paletten forestille sig iværksætter- eller hestelandsbyer, hvor "alt er tilladt", og i den anden side finde refugieagtige, stramt regulerede kulturarvslandsbyer med bindingsværk, stråtag og stokroser, hvor udseendet styres gennem bevarende lokalplaner. Ikke mange landsbyer kan på samme tid rumme så forskellige udviklingsprincipper, men hvis der spilles med åbne kort, kan mange misforståelser og lokale kampe undgås.

Landsbyerne bliver over en årrække forskellige, men tilsammen udgør de et stærkt og varieret landsbynetværk, hvor folk kan vælge at bosætte sig i planlagte og prioriterede temalandsbyer, og der leve efter egne ønsker og muligheder, således at dynamikken fremmes og/eller genskabes.

Konklusion

I fremtiden bør den fysiske planlægning på landet foregå med kikkertsigte og ikke med spredt-hagl.

Landsbyer bør udvikle sig forskelligt, understøttet af en moderne infrastruktur samt en velfungerende, kommunal service samlet i store, fremtidssikrede servicelandsbyer, hvor fremtidens landbosætning i hovedsagen planlægges til at skulle foregå. I den proces bør der også nedlægges et antal landsbyer. Det er ikke løsningen at sprede den i

forvejen beskedne vækst ud i alle småsamfund, landbrugsområder og naturområder og derved lave ud salg af arvesølvet - den særlige natur og de værdifulde landskaber. En alt for lempelig planlov vil blot betyde endnu mere spredt og planløst byggeri på landet, med en endnu mere spredt befolkningsudvikling, uden at vi får løst de virkelige yderområders problemer. Planlovsændringen og dens begrundelser kan således tolkes som et blandt mange eksempler på nysprog og italesættelse, men er samtidig også et skræmmende eksempel på det primitive udviklings- og planlægningssyn, der har præget store dele af landdistriktsdebatten siden 2001.

Jørgen Møller er landsbyforsker, lektor, Arkitekt M.A.A ved Aalborg Universitets Institut for planlægning.

Alle fotos af forfatteren.

Noter

- [1] Staunstrup & Møller, 2011.
- [2] Indenrigs- og Sundhedsministeriet, 2011.
- [3] Se debatten om revision af lukkeloven. Reformen træder i kraft i fuldt omfang i oktober 2012, hvor alle butikker får lov til at holde søndagsåbent alle søndage, hvilket betyder, at de små butikker på landet mister deres vigtigste konkurrenceparameter. Argumenter, som blev påpeget fra landsbyerne og den del af dagligvarebranchen, som organiserer de små butikker, som fx De samvirkende Købmænd.
- [4] Lov nr. 424 af 10/05/2011.
- [5] Møller i Andersen, 2011.
- [6] Kystnærhedszonen går fra bagkanten af Kystbeskyttelseslinjen efter Lov om Naturbeskyttelse 300 meter fra strandkanten og 3 kilometer ind i landet langs alle kyster i Danmark.
- [7] Bymæssige bebyggelser er i den sammenhæng fra 200 indbyggere og op ad.

[8] I det østjyske bybånd mange kommuner findes der en lang række afviklingsområder og landsbyer, der i rask tempo mister service, erhverv og befolkning, og udviser alle de afviklings symptomer, som vi kender fra udkantsdanmark. (Møller & Mogensen, 2007)

[9] Møller & Rolandsen, 2011.

[10] Møller & Rolandsen, 2011.

[11] Retten til at udvide i overflødiggjorte landbrugsbygninger gælder for hele Danmark, bortset fra Stevns Kommune og Hovedstadsområdet.

[12] Møller & Staunstrup, 2011.

[13] Den halve mio. danskere, der bor på solitære ejendomme i det åbne land, udgør et særlig problemfelt, som ikke behandles i denne artikel. Deres behov for kommunal service er imidlertid lige så tungtvejende, som de behov landsbyboere har.

[14] En lang række landsbyer er nu ramt af fraflytning, så den almindelige tiltro til at tilflytning

løser alle problemer må derfor revideres.

[15] Møller & Mogensen, 2007.

Kilder

Andersen, L.M. (2011) Landskabet kan blive taber i den nye planlov. Tidsskriftet Natur & Miljø. Nr. 3. juni 2011. Danmarks Naturfreningsforening.

Danmarks Statistik. Nyt fra Danmarks Statistik. Byopgørelse, januar 2010

Indenrigs- og Sundhedsministeriet (2011) Landdistriktsredegørelse 2011.

Indenrigs- og Sundhedsministeriet (2011) Regionalpolitisk Redegørelse 2011.

Møller, J. & Mogensen, R. (2007) Forfaldet i det fysiske miljø i landsbyer og landdistrikter. Hvori består problemerne, og hvad gør vi? I Antologien Landvindinger. Landdistriktsforskning og -perspektiver. Syddansk Universitetsforlag. Odense.

Møller, J. & Rolandsen, C.L. (2011) Hvad hjælper det at udpege halvdel af Danmark til yderområde? BYPLAN. 63. Årgang nr.1. April 2011. København

Møller, J & Staunstrup, J.K. (2011) De små og mindste landsbyer og bosættelser i Nordjylland - en overset forsknings-, udviklings- og planlægningsudfordring. Under udgivelse. Efteråret 2011.

Regeringen (2019) Danmark i balance i en global verden. <http://www.oem.dk/publikationer/2010/~media/oem/pdf/2010/Pressemeddelelser-2010/03-09-10-Danmark-i-balance/Danmark-i-balance-i-en-global-verden-pdf.ashx>

Staunstrup, J.K. & Møller, J. (2011) Fremtidens boligbyggeri i landzonen. Er der faglig og forskningsmæssig substans bag planlovsændringen i juni 2011. Under udgivelse i antologien Livsvilkår og udviklingsmuligheder på landet. Viden, cases teorier.

Ikke det sædvanlige ulandssystem!

Udsigt til U-lande er et nyt minisystem.

Bøgerne er oplagte til klasseundervisning, emnearbejder og faglig læsning, ligesom de selvfølgelig også kan læses af lyst.

Systemet består af:

- Fattige lande - en del af din hverdag (3. - 4. klasse)
- Mød verden - livet i fattige lande (5. - 7. klasse)
- Global hverdag - fattige og rige lande (8. - 10. klasse)

Pris per bog

100 kr.

Klassesæt bestående af 25 bøger plus plakater til klasselokalet med 2015 målene.

2000 kr.

Køb et klassesæt af hver titel og få det ene gratis!

4000 kr.

Gennemse bøgerne på meloni.dk

Gratis hjemmeside www.emu.dk/tema/ulande

www.meloni.dk

FÖRLAGET
MELONI

Gode solide lærebøger til den rigtige pris

Figur 1. De danske landdistrikter er en blandet landhandel af områder med landbrug, natur, turisme og bosætning. Foto: Hanne Tanvig.

Potentialer for udvikling i landdistrikterne anno 2011

Af Hanne Tanvig

Landdistrikternes udvikling er ofte på dagsordenen, men det er, som om debatten kører i ring, og at udviklingen eller afviklingen fortsætter uanfægtet. Denne artikel går bagom nogle af de synsvinkler, begreber, logikker og politikker, der er i spil. Påstanden er, at de ikke hænger sammen. Den handler også om potentialer for landdistrikternes udvikling fremover, og om at landdistrikterne kan generobre en mere positiv placering i samfundsudviklingen, hvis deres komparative fordele udnyttes med omtanke.

Forskellige landdistriktsbegreber giver forskellige diagnoser

Kært barn har mange navne. Fx har "Udkantsdanmark" været på manges læber i den senere tid som udtryk for, at landdistrikterne i Danmarks periferi har det dårligt. Den debat har navnlig handlet om en voksende regional og socioøkonomisk ulighed, om

centralisering af skole- og sygehusstrukturer og placeringen af de offentlige investeringer i det hele taget. En anden debat har fokus på voksende afstande mellem lokalbefolkningen og beslutningstagerne som følge af kommunalreformen. En tredje om de "rådne" boliger, og at nogle landsbyer måske skal på dødslisten. Ind på scenen kommer dog også debatten om landbruget ty-

pisk relateret til miljø- og naturproblemstillinger.

Afhængigt af fokus spilles der tilsvarende ud med forskellige diagnoser og løsningsforslag. Løsningsforslagene inddrager som regel enten de lokale ildsjæle, brug af støtteordninger til at igangsætte projekter, der kan understøtte udvikling eller ændringer i planlovgivningen, som

regulerer bebyggelse og arealanvendelse.

I beskrivelser eller analyser af landdistrikterne er det vigtigt at definere, hvilke områder man arbejder med. Nogle opfatter landdistrikterne som områder uden for de store byer, andre opfatter dem som landbrugets revir. Atter andre opfatter dem som periferien af Danmark (udkantsområderne), mens de i planlægningen som regel sidestilles med "det åbne land". Desuden fører ordet "landdistriksudvikling" ofte tankerne over på lokale ildsjæle, landsbygrupper og projekter. Afhængig af opfattelse giver det meget forskellige udsnit af det danske samfund[1].

Hvis definitionen ikke er klar, fører det til en sammenblanding af overordnede samfundsmæssige aspekter ved landdistriksudvikling med ligeså forskellige aktører. Logikkerne i projektverdenen og dens støtteordninger, hvor lokalbefolkningen skal skabe udvikling i landdistrikterne, harmonerer heller ikke godt med plansystemets måde at håndtere landzonen på. Det er i stedet en reguleringslogik, hvor udvikling på landet nærmest skal undgås bortset fra landbruget. Begreberne "landdistrikter" og "landzone" svinger altså ikke godt sammen.

En slags begrebsanalyse af forskningslitteraturen[2] afslører mindst fire forskellige positioner i forhold til landdistriksbegrebet:

1. et agro-environmentelt fokus – landbrugets samfund, ofte med natur og miljø i centrum,
2. en regional, byudviklings/planlægningsfaglig tilgang (center-periferi og byudviklingsbestemte behov for plads),
3. en tilgang, hvor landdistrikters store betydning skyldes samtidens behov for steder med idyl eller af mentalt bestemte behov, og

4. lokale rum for skabelse af ny udvikling af lokale ildsjæle efter bottom up-princippet og især ved hjælp af støtteordninger.

De fire positioner er ikke tænkt sammen og ville også modarbejde hinanden i praksis. Det er fx. umiddelbart i modstrid at ville sikre de industrielle landbrug samtidig med at tilgodese idyl og stimulering af lokal udvikling inden for bl.a. bosætning og turisme. Vi kan alligevel genfinde de forskellige positioner hver især, repræsenteret i hver sin sektor eller forvaltningsgren. Fx det landbrugsfaglige system, natur- og miljøinstanser, den officielle planlægning, turismen og de mange lokale landsbyorganisationer.

Kitchen og Marsden[3] adresserer et såkaldt "eco-economic paradox" (et økologisk-økonomisk paradoks). Paradokset opstår ved, at ressourcen eller landdistrikternes ubestridte komparative fordel, nemlig jorden og naturen, er langt større og kunne bruges meget bedre til hele samfundets fordel, end det der finder sted nu. Enten nedbrydes den komparative fordel økologisk set (af det industrielle landbrug). Eller også indgår den kun sporadisk som økonomisk ressource i forbindelse med nye, lokale økonomier i de øvrige interessenters aktiviteter. Muligheden for en ny, lokal erhvervsøkonomisk baseret udvikling forskertses dermed, selvom meget nyt og bæredygtigt med udspring i landdistrikternes ressourcer kunne lade sig gøre nu om dage. Hvis ressourcerne blev aktiveret meget mere på en bæredygtig formel, ville der blive tale om et nyt, lokalt, basalt og funktionelt udgangspunkt for landdistriksudviklingen, herunder nye, lokale arbejdspladser, og dermed ville der også skabes et mere entydigt forhold til selve landdistriksbegrebet.

Forskelle på landdistrikter anno 2011

For år tilbage var decentral og lokal udvikling i søgelyset. Det viste sig, at der stik imod enhver lærdom fandt en erhvervsmæssig udvikling sted uden for de store byer og især i periferien af Danmark. Man kaldte den "den vestdanske vækstbølge", som især kom til udtryk ved opblomstring af mange små erhverv i tyndt befolkede områder i perioden 1960'erne til slutningen af 1980'erne[4]. Den fandt sted både i større og mindre byer og i det åbne land. Den bølge bevirkede, at landbrugets strukturudvikling mod færre og større landbrug ikke førte til afvikling af landdistrikterne. I stedet blev store dele af landdistrikterne transformeret til et senindustrielt samfund, og socioøkonomisk set blev forskellene mellem land og by reduceret i en årrække, også takket være den danske velfærdsstatsmodel. Transformationen skete i sammenhæng med indførelsen af en række fordelingsreformer siden starten af 1970'erne, herunder planlovsreformen og kommunalreformen, der hver især sigtede på at fremme lighed økonomisk, socialt og regionalt.

Men det er også den del af Danmark, der nu groft set kan siges at være ramt af fænomenet "Udkantsdanmark". Bl.a. fordi de pågældende erhverv, typisk produktionserhverv, ikke er konkurrencedygtige, og velfærdsstaten ikke længere bidrager til udviklingen dér med samme styrke som tidligere. Tænk fx på udflytning af produktion til Fjernøsten, koncentration og centralisering af fødevareproduktion og lokalisering ved motorvejssystemet, på statslige reformer inden for fx politi, retsvæsen og Skat og ikke mindst på kommunalreformen med en voldsom koncentration og centralisering af arbejdspladser til følge. Det sætter sig naturligvis spor i demografien. Både i form af et faldende befolknings-tal, en voksende andel af ældre og

en voksende andel med relativt kort uddannelse. De unge og uddannelsessøgende må flytte væk for at få en uddannelse. De færreste unge vender tilbage, bl.a. fordi de lokale arbejdsmarkeder ikke er kommet med ind i videnøkonomien og derfor ikke efterspørger deres nyerhvervede kvalifikationer. Og mon ikke også vigende offentlige investeringer og italesættelsen af en "synkende skude" virker negativt?

Da den vestdanske vækstbølge blev udløst, var storbyerne i krise i modsætning til nu, hvor væksterne gennemsnitligt er størst i de største byer. Storbyvæksten har i de senere år bevirket, at der i en gradvis større radius fra bycentrene er forekommet befolkningsudvikling, hvor især mange børnefamilier har valgt at bosætte sig i landdistrikter, for at komme tættere på naturen, bo billigere og få mere plads. De områder er en slags landlege forstæder og benævnes ofte "periurbane" områder. Som en slags midterkategori, mellem de nu strukturelt udviklingstruede og de byudviklingsbestemte områder, findes områder, der relativt set fortsat har et stort islæt af landbrug. De forskellige typer af landdistrikter kan ses i Landdistriktsredegørelsen 2011. Kategoriseringen bruges under andre betegnelser som en fordelingsnøgle ved tildeling af midler til de lokale aktionsgrupper i regi af Landdistriktsprogrammet. Se senere.

Ikke desto mindre bliver billedet langt mere broget, når vi ændrer analyseniveauet til lokalområder, fx sogne. Johansen/Eskildsen (2008) afslører, at nogle lokalsamfund selv i udkantsområder har et stigende befolkningstal. Og et bredt indtryk er, at ikke alle periurbane lokalsamfund udvikler sig lige godt. En række ydre forklaringer kan gives. Fx at naturen ikke er lige attraktiv alle steder – naturen virker ellers som en stærk bosætningsfaktor. Forskellene skal

Figur 2. Det er en udbredt myte, at landbruget er landdistrikternes hovederhverv, og nedgangen i erhvervet får da også skylden for det faldende befolkningstal, selvom andelen af bosiddende i landdistrikterne har været konstant i mange år, mens landbrugets beskæftigelse er faldet drastisk. Foto: Hanne Tanvig.

ikke mindst forklares ved lokalsamfundenes evne til at sikre og skabe udvikling. Vi kan tydeligt få øje på betydningen af det lokale samfunds eget bidrag til at skabe udvikling, når vi opsøger de pågældende samfund. Tag fx en tur til Strynø, hvor mange forskellige lokale tiltag har trukket ressourcestærke borgere og nye erhvervsdrivende til.

Der er altså markante, strukturelle forskelle på landdistrikter, når vi beskuer dem regionalt, og forskellene bliver endnu mere nuancerede, når vi kommer helt tæt på. Faktisk må vi konstatere, at begrebet "landdistrikt" ikke er særligt klart i vores tid. Allerhøjest at der er tale om forskellige lokalsamfund med det til fælles, at de ligger i eller i nærheden af jord og natur. Det var noget andet, da landbruget var det koncentriske udgangspunkt for lokalsamfundene.

Landbruget er ikke hovederhvervet, men hvad er så?

Myten om at landbruget er landdistrikternes hovederhverv, og at nedgangen i erhvervet derfor fører til nedgang i befolkningstallet, er fortsat udbredt. En anden myte er, at størstedelen af den bosiddende befolkning har deres arbejde i byerne,

og at landdistrikterne altså nærmest er rene bosætningsområder. Evt. suppleret med turisme og oplevelsesøkonomi, hvis man overhovedet har øje for, at der er et liv derude. Myten om ren bosætning har mest belæg i de periurbane områder, men som vi finder i nye undersøgelser, er selv det en sandhed med modifikationer: mange etablerer nemlig nye, små erhverv i forbindelse med bosætningen.

Landdistriktsredegørelse 2009 [5] viser fx ingen sammenhæng mellem den store tilbagegang i landbrugets beskæftigelse og befolkningsudviklingen i landdistrikterne. Det kan man se ved at sammenholde tabel 1 og figur 14 i landdistriktsredegørelsen. Andelen af bosiddende i landdistrikterne har været relativt konstant i mange år, mens landbrugets beskæftigelse og erhvervsdrivende i stedet er faldet dramatisk. Vi kan desuden notere en stor forekomst af typer af lokale erhverv, som ofte kaldes byerhverv – håndværk, industri og både offentlige og private services. Nogle vil anse det for at være afledte erhverv fra landbruget, og at landbruget derfor alligevel spiller en central rolle lokalt på den måde. Landbruget er dog blevet så specialiseret og avanceret, at dets leverandører og aftagere yderst sjældent er lokale, men i stedet koncentreret i

tilsvarende færre og meget store specialenheder i eller nærheden af storbyer og motorveje.

Mange af de øvrige erhverv blev skabt i det omtalte decentrale vestlige Vækstdanmarks regime. Det var selvstændighedskulturen – med udspring i de ledige ressourcer fra landbo-kulturen - og de mange faglært uddannede udløste etableringen af mange nye erhverv. Disse iværksættere kunne tiltrække ordrer og opgaver fra storbyernes erhverv og arbejdsmarkeder, der på det tidspunkt var overophedede [6]. Egnsudviklingsstøtten fra 1958 (som skulle udligne store regionale forskelle i arbejdsløshed og industribeskæftigelse ved at flytte økonomisk aktivitet til statsligt udpegede støttemråder) - og ikke mindst 1970'ernes kommunal reforms nye infrastruktur og decentrale arbejdspladser - bl.a. til fordel for kvindernes beskæftigelse - gjorde naturligvis også deres. Imidlertid peger bl.a. Landdistriktsredøgørelsen 2011[7] på, at det navnlig er forskellige kompetenceprofiler på arbejdsmarkederne, som kan forklare de nye forskelle mellem perifere områder og byerne. Disse kan ses som, at de gamle erhverv har medført kompetencer på de lokale arbejdsmarkeder, som ikke er brugbare i de nye væksterhverv. De nye væksterhverv efterspørger helt andre kompetencer. Nedbrydning af uddannelsesmæssige barrierer for ny erhvervsudvikling i landdistrikterne må derfor bl.a. tale for, at der skal tiltrækkes folk med andre kvalifikationer til landdistrikterne og etableres en uddannelsespolitik, som kan understøtte muligheden for ny erhvervsudvikling bl.a. gennem efteruddannelse. Især det sidste er ikke just, hvad den aktuelle politiske retning fremmer. Snarere arbejdes der for koncentration af fx offentlige, viden-baserede arbejdspladser, fx i de nu større kommuner, og i uddannelsessystemet.

Umiddelbart ser udsigterne for den erhvervmæssige udvikling i landdistrikterne således lidt dystert ud. På den baggrund er det et godt spørgsmål, om der alligevel kan ses andre mønstre – om der måske er noget nyt på vej? Flere nye teorier viser, at det kan være tilfældet.

Mange regionalforskere er af den opfattelse, at globalisering og teknologisk udvikling fører ændringer med sig, som bevirker en opløsning af hidtil kendte fysiske og regionale relationer fx mellem land og by. Blandt mange kan nævnes Castells[8], som stadig er aktuell og som beskriver en ny rumlig arbejdsdeling, hvor "spaces of flows" og "spaces of place" gør sig gældende.

Han peger på, at der foregår to udviklingsprocesser side om side i forbindelse med globalisering og brug af ny teknologi. Den ene proces (spaces of flows) er den økonomiske, strategiske, hvor der dannes globale netværk, som tendentielt er ikke-fysiske og ikke klart kan afgrænses rumligt og slet ikke inden for en nations grænser. Tænk på de multinationale koncerner med mange enheder over hele kloden, eller på børshandel, eller på de mange nye, små enheder, typisk udviklingsagenter, der fra opgave til opgave samarbejder med andre agenter og aftagere, som kan findes overalt.

Den anden proces (spaces of place) er til gengæld stedorienteret, idet lokale, komparative fordele også udløser, hvor den konkrete lokalisering af mange af de økonomiske aktiviteter vil finde sted. Lokale komparative fordele kan være råvarer, men i voksende omfang knytter de sig til bosætning. Det er fx kendt, at kultur og herlighedsværdier tiltrækker viden-baseret arbejdskraft, og dér hvor de slår sig ned, vil nye viden-baserede erhverv ofte også udvikle sig. Det betyder, at lokaliteter med deres forskellige sæt af fordele drages ind i de ellers globale netværk. Nogle

kalder det for en "glokal" udvikling. Det er en forklaring på, at lokalområder beliggende inden for samme "region" kan udvikle sig meget forskelligt, og at udviklingen bliver fortsat vanskeligere at regulere inden for en nations grænser.

Et andet eksempel er Heilbrunn[9], som arbejder videre med space/place relationer. Hun finder, at lokalområder med incitament, der tiltrækker de økonomiske relationer (fx moderne infrastruktur) og samtidig har stærke sociale netværk (place-relationer), har gode muligheder for at gøre sig gældende i det nye univers. Hun bruger det i sine analyser af iværksætteri og lokale vilkår for skabelse af nye, lokale økonomier. Netop iværksætteri må siges at være en forudsætning for skabelse af nye, lokale økonomier. Da forskning og politik vedrørende iværksætteri som regel tager udgangspunkt i, at det især forekommer i områder med vækstøkonomi, er det interessant når Anderson[10] som en af de første finder en anden model og efter ham, at andre følger efter i det spor. Gennem studier af nye, bæredygtige erhverv i perifere egne opdager han en "peripheral mode of entrepreneurship" (iværksætteri med udspring i perifer beliggenhed). Til forskel fra den almindelige iværksætter, "the economic man" (den økonomiske agent), findes iværksætteri med en anden, ny logik, der er nøje forbundet med stedlige værdier. Tilflyttede, veluddannede personer ser muligheder for udvikling af nye, lokale økonomier på baggrund af de stedlige værdier, som kommerialiserer "the otherness" (det særlige på stedet), fx natur, herlighed, kultur/ofte gammel viden, men fordi det sker bæredygtigt, også tilfører stedet ny værdi.

Det nye er især markedsføring på nye markeder. Hvis markedsføring ikke skete bæredygtigt og

ikke skete på nye markeder heller, kunne iværksætterne ikke sikre succes på længere sigt. For den type iværksættere er motivet livskvalitet. Det at have det nye erhverv er integreret i det at bo og leve på stedet og i lokalsamfundet med de særlige værdier. Succes skal derfor heller ikke måles på deres virksomhed, fx i form af beskæftigelse og omsætning uden blik for omgivelserne, men mere holistisk i forhold til hverdagslivet og lokalområdet. Ved at se tilbage på Kitchen og Marsden[11] har landlige lokalsamfund altså mulighed for at kunne udvikle sig i regi af den nye økonomis rumlige strukturer.

Det taler for, at netop den type iværksættere er relevante at tiltrække i forbindelse med etablering af nye lokale økonomier i landdistrikterne. Spørgsmålet er, om vi måske allerede ser tegn på, at de er på vej, hvis vi bruger en anden optik, end den som er indrettet på at se de gamle strukturer og deres erhverv.

Her skal der kort redegøres for nogle resultater af aktuelle undersøgelser af nye erhverv i landdistrikter[12]. Først og fremmest viser de, at der er mange små, nye erhverv i landdistrikterne. I visse udkantsområder afslører undersøgelser tilmed, at iværksætterraten[13] er høj, især på nogle af øerne[14]. Kvinder udgør ellers et mindretal i gennemsnittet for iværksættere, men kvinderne har i mange år været relativt bedre repræsenteret i landdistrikterne end i byerne. Netop kvindernes måde at være iværksættere på skinner også tydeligt igennem i studier af nye erhverv i udvalgte områder. De er livsstilsiværksættere, når man spørger dem, og de har en vis lighed med "peripheral mode of entrepreneurship" (iværksætteri med udspring i perifer beliggenhed). Der er nu også mange mænd, som opfatter sig som livsstilsiværksættere.

I de pågældende områder findes desuden en del af de klassiske

Figur 3. Iværksætteri og e-handel er vigtige elementer i en "glokale udvikling", hvor lokale produkter sælges på et globalt marked. Foto: Hanne Tanvig.

iværksættertyper; dem med selvstændighedslivsformen og den faglærte baggrund, men selv de er drevet til at iværksætte på stedet som følge af særlige relationer til stedet, især fordi de bor der. I det hele taget afslører studierne, at der er en tæt samhørighed mellem de nye iværksættere og det sted, hvor iværksætteriet udfolder sig, således landdistriktet.

Disse iværksættere kan betegnes som de nye brugere af land. De er karakteriseret ved ofte at være tilflyttere med en relativt høj uddannelsesbaggrund – eller lokale kvinder – ofte også veluddannede – som har valgt at lægge det lokale arbejdsmarked bag sig for at skabe ny beskæftigelse til sig selv. Fælles for både tilflyttere og lokale er, at det er bosætningen, som styrer lokaliseringen af det nye erhverv, hvilket erhvervsteorier ikke påpeger muligheden for. Og det er landdistrikternes attraktioner, natur, plads og lokale fællesskaber, som spiller ind.

De fleste livsstilsiværksætterne arbejder med services af forskellig slags, herunder driver e-handelsvirksomheder. Kun enkelte i de pågældende studier har rod i egentligt landbrug eller fx direkte salg på gården. Mange kombi-

nerer det nye erhverv med andre indtægtskilder, herunder lønnet beskæftigelse på deltid. Mange virksomheder er meget små. Nogle vil forblive sådan, andre vil vokse. Uanset størrelse og planer, spiller den nye erhvervsaktivitet en stor rolle for dem i deres hverdag i landdistriktet. Fordi de er så små og sammensatte falder de fleste til gengæld igennem statistikkens net og måles derfor ikke som erhverv eller "rigtige" iværksættervirksomheder. Ofte virker de også usynlige for fx den lokale erhvervsrådgivning. En iværksættervirksomhed registreres som regel først, når den har en ejer, som er fuldtidsbeskæftiget og evt. har ansatte. For at komme med i fx et turistkatalog skal man som turistaktivitet også have en vis volumen, bl.a. målt i åbningstid. Et tydeligt eksempel på, at de nye iværksættertyper kan tiltrække flere af samme slags, findes fx i Klitmøller med udspring i windsurferne, der nu etablerer nye erhverv i lokalsamfundet, herunder IT baserede udviklingsaktiviteter. Andre eksempler findes på flere af de små øer i Danmark, hvor der tilsvarende ses nye små erhvervsklynger. Her tænkes fx på Læsø (omkring saltet), Strynø (omkring

Figur 4. På Skarø realiserede en kvindelig iværksætter drømmen om starte sin egen produktion af is. Sukkertang og birksaft er lokale ingredienser i Skarøis, som sælges i gårdbutikken på Skarø og i fastlandets butikker. Foto: Truelsen, 2008.

frugt) og Fejø (omkring frugt og permakultur) og at nogle af øerne er gået sammen om etablering af et nyt erhvervsnetværk inden for fødevarer.

Selv om de nye typer af erhverv måske ikke fuldt ud kan opveje tabet af de gamle arbejdspladser, betyder de meget for landdistrikternes udvikling. De kan utvivlsomt få langt større betydning fremover alene ved at anerkende, synliggøre og understøtte deres potentialer. Mange flere vil utvivlsomt også udvikle sig og blive tiltrukket og dermed overføre og opbygge ny viden, impulser og ressourcer til og i landdistrikterne.

”Governance” og landdistrikterne

To forvaltningslogikker står overfor hinanden i forbindelse med landdistrikters udvikling (eller det modsatte): civilsamfundets skabelse af udvikling gennem projekter og støtteordninger kontra plansystemets regulering i ”landzonen”. Den første forvaltningslogik er den, som de fleste forbinder med ordet ”landdistriktsudvikling”, og det er den, som er i fokus i det følgende.

I 2006 udgav OECD et skrift under navnet ”The new rural paradigm: policies and governance”. Det nye paradigme handler om, at landdistrikterne skal forstås som territorier, hvori mange slags udvikling kan foregå, uden udspring i landbrugssektoren. OECD peger på, at udviklingen skal komme nedefra (bottom up) ved at lokale aktører tager initiativ, og at udvikling ikke kan planlægges og dirigeres udefra. Blandt eksempler fremhæves de lokale aktionsgrupper (LAG), se faktaboks 2. Mange andre peger tilsvarende på, at landdistriktsudvikling afhænger af de lokale ildsjæle og deres initiativer. Politikken for landdistriktsudvikling er følgelig at stimulere de lokale initiativer gennem incitamenter fx med støtteordninger og adgang til projektmidler, i modsætning til egentlig centralt vedtaget politik (fx landdistriktspolitik) og plan for selve udviklingen (fx kommuneplan eller regional udviklingsplan).

Denne tilgang præger nu dele af den europæiske landdistriktspolitik og har stor opmærksomhed, om end midlerne hertil (akse 3) er langt mindre end de midler, der er afsat til fødevarerektorens udvikling (akse 1) samt til natur

og miljø (akse 2) i det selv samme program, se faktaboks 1.

I Danmark administreres det såkaldte Landdistriktsprogram af Fødevarerministeriet. Flere ministerier har lod og del i landdistriktsudviklingen, men ikke mindst Indenrigsministeriet, da det er landdistrikternes ressortministerium. I en årrække har Indenrigsministeriet udmeldt, at landdistriktspolitik og -udvikling er et decentralt ansvar og beror på frivillighed og lokale initiativer. Ministeriet henstiller til, at kommunerne laver en landdistriktspolitik, som kan understøtte denne proces, men det er op til kommunerne, om og hvordan de vil gøre det. De fleste kommuner har da også formuleret en landdistriktspolitik. Disse landdistriktspolitikker er dog meget forskellige og ofte forbundet med sikring af nærdemokrati og afsætning af en mindre pulje til støtte af landsbyprojekter. Nogle har inkorporeret den i kommunens planlægning, og fx gjort den til et særskilt kapitel på lige fod med sektorområder, og dermed som et ekstra og uafhængigt forvaltningsområde.

På støttefronten til den projektbaserede landdistriktsudvikling er især af den nationale pulje[15], Landdistriktspuljen under Indenrigsministeriet, og det omtalte Landdistriktsprograms akse 3-midler til forbedring af levevilkår og skabelse af nye arbejdspladser. Disse midler kanaliseres ud via de lokale aktionsgrupper. Disse landdistriktsordninger har formuleret nogle ydre rammer for midlernes anvendelse, men ellers er det op til de lokale ildsjæle og andre selv at tage initiativ til at formulere projekter og ansøge om midler til projekternes afvikling.

Erfaringerne med ordningerne er generelt positive, idet det er påvist i adskillige evalueringer, at de relativt beskedne midler (ca. 21 mio. årligt fra Landdistriktspuljen og ca. 100 mio.

årligt fra Landdistriktsprogrammets akse 3) udløser en betydelig lokal foretagsomhed og stor projektaktivitet. Resultaterne afspejles navnlig i relativt små (økonomisk set) og bløde projekter (funktionelt set), fx vedrørende de lokale fællesskaber og næring til landsbylivet på anden måde. Hvorimod det holder lidt hårde med erhvervsprojekter, både fordi erhvervslivet er tilbageholdende med at bruge ordningerne[16], og fordi tekniske forhold også gør det vanskeligt.

Formuleringen og adgangen til støtteordningerne har altså en tydelig effekt på lokale, mest sociale og kulturelle, aktiviteter og tiltrækker i øvrigt mange parter ud over de lokale ildsjæle. Mange kommuner arbejder nu også med at tiltrække projektmidler. I Skive og Ringkjøbing-Skjern, kan man opleve en tilgang til planlægning, som er projektorienteret i samarbejde med lokale borgere, og hvor planlægning og projekter tilstræber at gå hånd i hånd (se link til projekt under kilder). I denne nye alliance mellem en projektbaseret og planlægningsbaseret skal vi forstå tilblivelsen af de mange lokale udviklingsplaner. Lokale udviklingsplaner, der ikke må forveksles med hverken de lokale aktionsgruppers udviklingsstrategier eller med regionernes udviklingsstrategier, bliver som regel til på borgernes initiativ og handler om lokal-samfundenes strategier for og ønsker til udviklingen mere bredt set, og er ikke alene et spørgsmål om arealanvendelse. De bruges typisk til at opnå et samarbejde med kommunerne. De lokale udviklingsplaner er altså udtryk for nye borgerdrevne tiltag især med rod i projektaktivitet.

Tegn på at de to forvaltningslogikker (projektfrodidighed/støtteordninger og plansystemet) kan nærme sig hinanden findes altså, og at der er et spirende grundlag for ny udvikling. Der er ingen

Figur 5. Iværksættere og lokale råvarer skaber nye, lokale økonomier. Her ses produkter med Læssø salt forarbejdet på Læssø. Foto: Hanne Tanvig.

tvivl om, at skal potentialerne indfris og landdistrikternes udvikling fremmes for alvor, også i Udkantsdanmark, skal de klassiske positioner brydes ned. Særligt synes der et behov for at tænke erhvervsudviklingen mere ind og ind i nye modeller, hvor "erhverv" også omfortolkes. Ellers vil "landdistriktsudvikling" fortsat være for de frivillige, eller når der er overskud til det. Derved vil et "økologisk-økonomisk paradoks" "the eco-economic paradox", hvor landdistrikternes komparative fordele (jord og natur) ikke udnyttes til at skabe økonomisk vækst, fortsætte med at eksistere.

Hanne Tanvig er seniorrådgiver på Københavns Universitet, Skov & Landskab.

Noter

- [1] Se artiklen om landdistriktsbegrebet her i bladet.
- [2] Tanvig, 2008.
- [3] Kitchen og Marsden, 2009.
- [4] Maskell, 1983 og Tanvig, 1995.
- [5] Velfærdsministeriet/Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri, 2009.
- [6] Maskell, 1986 og Tanvig, 2008.
- [7] Indenrigs- og Sundhedsministeriet, 2011.
- [8] Castells, 1996.
- [9] Heilbrunn, 2010.

[10] Anderson, 2000.

[11] Kitchen og Marsden, 2009.

[12] Se bl.a. Tanvig 2010a og 2010b.

[13] Iværksætterraten beregnes som antal iværksættere i forhold til den bosiddende befolkning i den erhvervsaktive alder.

[14] Fx Erhvervs- og Byggestyrelsen, 2010.

[15] Det skal tilføjes, at der er mange andre puljer og fonde i spil på landdistriktsområdet, også private, men at de er af mere midlertidig karakter.

[16] Tidligere refererede undersøgelser af små nye erhverv viste, at stort set ingen kendte til ordningernes eksistens.

Kilder

Link til projekt: <http://www.lihmelandsby.dk/index.php?id=61,0,0,1,0,0>.

Anderson, A (2000) Paradox in the periphery: an entrepreneurial reconstruction? *Entrepreneurship and Regional Development* 12 (2): 91-109

Castells, M (1996) *The Rise of the Network Society. The Information Age: Economy, Society and Culture. Vol. I.* Cambridge, MA; Oxford, UK: Blackwell

Erhvervs- og Byggestyrelsen (2010) *Kvinder kan – et statistisk portræt.* www.ebst.dk

Heilbrunn, S (2010) Entrepreneurial opportunities in changing communities. *International Journal of Innovation and Regional Development* 2 (1-2): 36-49

Johansen, P.H., Eskildsen, C (2008) 68 landsbyer i yderområder med befolkningsvækst i perioden 1997-2007. En undersøgelse af faktorer der kan forklare positiv befolkningsudvikling i yderområdernes landsbyer. *Miljøministeriet*.

Kitchen, L og Marsden, T (2009) Creating Sustainable Rural Development through stimulating the Eco-economy: Beyond the Eco-economic Paradox? *Sociologia Ruralis* 49 (3):273-294

Indenrigs- og Sundhedsministeriet (2011) Landdistriktsredegørelse 2011. Regeringens redegørelse til Folketinget. København

Maskell, P (1986) Industriens flugt fra storbyen. København

OECD (2006): *New Rural Paradigm. Policies and Governance*. Paris

Tanvig, H.W. (1995) Lokal industriel udvikling – lokal erhvervs-politik. Fire vestjyske eksempler. Esbjerg

Tanvig, H.W. (2008) *International forskningsstatus: landsbyer og landdistrikter*. Videnskabelig rapport. Kan downloades, www.sl.life.ku.dk, Skov & Landskab.

Tanvig, H.W. (2010a) *Mere mellem himmel og jord. Spirende erhverv i landdistrikter i Vejle kommune*. Rapport for fagfolk. Kan downloades, www.sl.life.ku.dk, Skov & Landskab

Tanvig, H.W. (2010b) *Ikke bare en bitte biks. Kvindelige iværksættere i landdistrikter*. Teorier og konkrete undersøgelser med udgangspunkt i landdistrikter i Vejle kommune. Rapport for fagfolk, kan downloades www.sl.life.ku.dk, Skov & Landskab.

Velfærdsministeriet, Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri (2009) *Landdistriktsredegørelse 2009*. Regeringens redegørelse til Folketinget. København.

www.landdistrikter.dk

Faktaboks 1: Landdistriktsprogrammet 2007-2013

Landdistriktsprogrammet er den danske udmøntning af EU's Landdistriktslov, og dækker den såkaldte søjle 2, der faser midler fra direkte støtte til landbruget (søjle 1) over til en bredere støtte af aktiviteter i landdistrikterne. Programmet kanaliseres via Fødevareministeriet.

Økonomisk råder programmet over i alt 7,6 mia. kr. Heraf kommer de 4,3 mia. fra EU's Landdistriktsfond og 3,3 mia. fra dansk, offentlig støtte.

Programmet omfatter tre akser:

- Konkurrence og udvikling i jordbrug og fødevarerhverv – 25 %
- Natur miljø og landskab – 55 %
- Levevilkår og arbejdspladser i landdistrikterne (bl.a. via lokale aktionsgrupper) – 19 %

Man kan fx søge tilskud til investeringer i miljørigtig teknologi i landbrug og fødevarerproduktion (fx biogas), opstart af nye virksomheder, projekter om turisme, kulturelle aktiviteter samt natur- og miljøprojekter (fx genskabelse af vådområder, vandrestier i naturområder og omlægning til økologisk landbrug).

Faktaboks 2: Lokale aktionsgrupper (LAG) 2007-2013

Akse 3 forvaltes bl.a. af 57 lokale aktionsgrupper (LAGs).

LAG's er frivillige og er selvstændigt organiseret.

Deres logikker bygger på:

- "Bottom-up"-princippet, hvor det er borgernes ideer og initiativer, der støttes.
- En territorial tilgang, hvor en bred vifte af temaer og projekterejere muliggøres.
- Partnerskab der dannes af lokale borgere, lokale foreninger, virksomheder og erhvervsliv samt myndigheder.
- Hvert partnerskab (LAG) skal kunne godkendes og en udviklingsstrategi for, hvad de særligt ønsker fremmet, skal kunne godkendes af Fødevareministeriet.
- LAG'en tildeler midler til enkeltprojekter, som kan ansøges af borgere og instanser (ministeriet foretager juridisk godkendelse).
- Hver lokal aktionsgruppe administrerer i gennemsnit 2 mio. kr. årligt.

Borgerne kan fx søge tilskud til:

- at starte eller udvikle en lille virksomhed, fx en fødevarer virksomhed der producerer ud fra lokale råvarer, eller
- at skabe aktiviteter for turister, som fx faciliteter og bådture for lystfiskere og turister, eller
- at udvikle kultur- og fritidstilbud, som fx en beachvolleybane, en klatrevæg, et museum eller et kulturhus i landsbyen, eller til
- at lave små naturprojekter, som fx vandre- og naturstier.

Månedens link:

www.landdistrikter.dk

Feltguider til den spændende natur

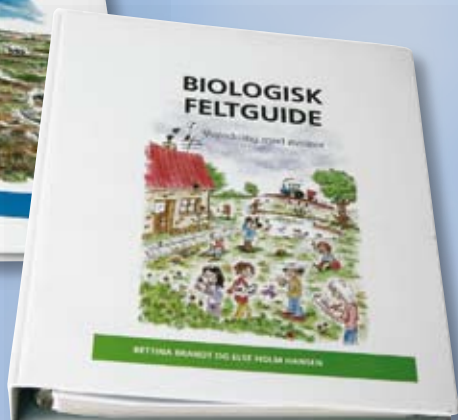
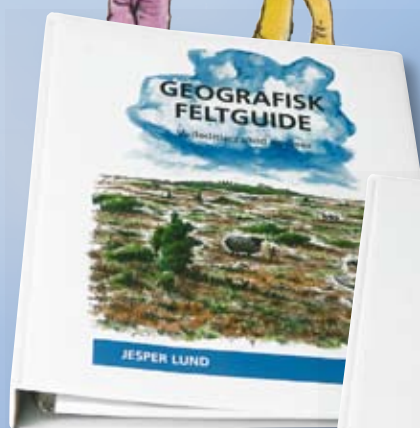
- Afprøv praktiske arbejdsmetoder i felten
- Sjove og udfordrende øvelser
- Kopimapper lige til at tage med på tur

Feltguiderne indeholder mange sjove og udfordrende øvelser, lige til at kopiere og tage med på tur. Med øvelserne opnår eleverne kendskab til feltbiologiske og feltgeografiske arbejdsmetoder, og man kan med fordel undervise på samme lokalitet i de to fag.

- **Biologisk feltguide** har syv udvalgte lokaliteter - skoven, heden, kysten, vandløbet, byen, søen og det åbne land.
- **Geografisk feltguide** omfatter fem udvalgte lokaliteter - skoven, heden, kysten, vandløbet og byen.

Lærervejledning er inkluderet i begge kopimapper.

Alinea

EGMONT

Den politiske drejebog knækkede

Af Jens Erik Olsen

Den politiske magtelite på Christiansborg begyndte allerede midt i 1990'erne at tilrettelægge udviklingen for et nyt Danmarkskort, men efter magtskiftet ved valget i 2001 begyndte det så småt at gå galt. Landkortet begyndte at krakelere mellem land og by med vedtagelsen af kommunalreformen, hvor Udkantsdanmark for alvor kom på den politiske dagsorden med stigende centralisering og utilfredshed blandt borgerne. Efter kommunalreformen kom der for alvor gang i centralisering - nedskæringer på serviceområdet i de 98 kommuner, nedlæggelse af skoler med mere og det gav massive protester, men uden at det hjalp. Nedskæringsbølgen var begyndt.

Politikerne på Christiansborg havde flere planer i drejebogen. En storstilet sundhedsreform var på tegnebrættet og blev stort set vedtaget uden de helt store sværdslag, men da den først blev rigtigt kendt ude i regionerne, så begyndte borgerne at undre sig.

Hospitalsvæsenet, som blev drevet af de nye regioner, tog for alvor form, da regeringens nedsatte ekspertudvalg kom med deres planer og anbefalinger til politikerne, og så kom der gang i regionernes planlægning af fremtidens sygehuse. Færre hospitaler, men større enheder med et hav af specialister med mere. Det gav genlyd over hele landet, måske nok mest i Nordvestjylland, hvor Holstebro Sygehus skulle nedlægges og flyttes til Herning-området, hvor Herning Sygehus også skulle nedlægges og sælges og så skulle der bygges et nyt superhospital i Gødstrup ved Herning i Midtjylland.

Figur 1. Kort over region Midtjylland med Gødstrup markeret. Kilde: Wikimedia Commons og redaktionen.

Figur 2. Afstande til nærmeste sygehus og Bent Hansen. Foto: Jens Erik Olsen.

Godt 50.000 protester fra Nordvestjylland

Hospitalerne i Vestjylland ville på den måde forsvinde fra landkortet og det gav massive protester fra stort set alle kredse i Nordvestjylland. Aktive folk i området ved Lemvig begyndte at samle protestunderskrifter i stor stil. Nu var bægeret fyldt. I løbet af forholdsvis kort tid blev der samlet omkring 50.000 protester mod hospitalsplanerne. Underskrifterne blev afleveret til sundhedsministeren, som pænt tog imod og sagde mange pæne og flotte ord, og så begyndte en ulige kamp.

I de øvrige områder af Ud-kantsdanmark var der også massive protester. Der blev dannet støttegrupper for bevarelse af de lokale sygehuse, men det prellede åbenbart af på de folkevalgte politikere - både på Christiansborg og i regionerne.

På den baggrund blev Fælleslisten dannet i Nordvestjylland. Borgerne ville have indflydelse på deres egen situation og udvikling i de tyndt befolkede områder. Kravet var: Nej til storsygehus i Gødstrup og bevarelse af Holstebro Sygehus. Udover dannelsen af Fælleslisten blev der dannet aktivitetsgrupper, mens debatten tog til i styrke.

Fælleslisten blev dannet af folk fra hele det politiske spektrum og gik nok mest ud over Venstre i Nordvestjylland. Listen var en protestliste, som ville have medindflydelse på udviklingen. I løbet af ganske kort tid voksede Fælleslisten sig stor med opbakning fra hele området. Det blev besluttet at samle stillere til valget i 2009 til regionerne og det gav genlyd over hele landet - også på Christiansborg. De politiske kommentatorer kom også på banen med deres vurderinger og de var mange. Mange betegnede folkene bag protesterne som "landsbytosser", men det prellede af på borgerne, man var fast besluttet på at få "almindelige" borgere

Figur 3. Fakkelloptog gennem Holstebro til sygehuset - knap 5.000 mennesker deltog. Foto: Jens Erik Olsen.

valgt ind i Region Midtjylland og tage kampen op mod den magtfulde regionsrådsformand, socialdemokraten Bent Hansen.

Splittede politikere på Christiansborg

I magtens centrum på Christiansborg gav de nordvestjyske protester genlyd og anledning til debat og uenigheder. Der blev holdt et hav af møder med folketingspolitikere og ministre i Nordvestjylland, men uden at man nåede til enighed om noget som helst - politikerne var splittede. Op til kommunal- og regionsrådsvalget var der stor splittelse i partierne og mellem regionsrådspolitikerne og borgmestrene i de Nordvestjyske kommuner. Fælleslistens folk boltrede sig i de rørte vande, som skilte områderne. Borgerne i Herning-området støttede Gødstrup-planerne, mens de øvrige områder i Vestjylland stod fast. Debatten var hård og ubarmhjertig. Folkene fra Fælleslisten blev dømt ude ved valget og så inde igen. Og da valgresultatet endelig forelå viste det sig, at Fælleslisten havde fået valgt to folk i regionsrådet i Region Midtjylland - godt og vel 36.000 vælgere havde sat deres kryds ved Fælleslisten. Størst tilslutning havde listen selvfølgelig i Nord-

vestjylland, mens de etablerede politikere fastholdt magten i den østlige del af regionen.

Desværre fik Fælleslisten ikke den afgørende indflydelse på Region Midtjyllands politiske beslutninger. Bent Hansen sikrede sig et snævert flertal for sine sygehusplaner. De to medlemmer af Fælleslisten tog derefter plads i regionsrådet. Det ene medlem stillede et hav af spørgsmål, mens den anden nærmest var tavs som graven. De mange spørgsmål irriterede de etablerede politikere, da møderne trak ud i timer. De mange spørgsmål var ellers relevante og velformulerede, men de prellede af på de etablerede politikere. De politikere fra de etablerede partier, som i valgkampen kæmpede for bl.a. Holstebro Sygehus blev nu pludselig stille og afdæmpede. Så kunne den magtfulde regionsrådsformand fortsætte sine planer.

Næste bastion for Fælleslisten var så Christiansborg

Folkene i Fælleslisten besluttede efter et lille halvt års tid at stille op til Folketinget og derigennem få indflydelse på den politiske udvikling i bl.a. yderområderne. Det krævede dog, at man samlede mindst 20.000 godkendte underskrifter fra borgerne, og den

opgave gik man til i fuld overbevisning om, at det nok skulle kunne lade sig gøre. Formanden for Fælleslisten var yderst optimistisk og proklamerede i pressen, at når Fælleslisten kom i Folketinget, så var det med de afgørende mandater. Troen på projektet var intakt.

Man havde bare glemt, hvem det var, man var oppe imod, nemlig de magtfulde etablerede partier og deres topfolk og embedsmænd med flere.

Fælleslisten rendte derfor ind i interne problemer. Flere troede nemlig, at nu var de offentlige med en god sag, og så kunne man stort set gå på vandet. Men det viste sig, at man fik våde sokker.

De interne stridigheder resulterede i, at Fælleslisten i Region Midtjylland blev splittet, da det ene medlem trak sig og blev løsgænger. Den anden, som blev tilbage i Fælleslisten anede stort set ikke, hvad han skulle gøre. Splittelsen var total og tæt på opløsning. Det lykkedes dog at få samlet tropperne og komme videre med det oprindelige politiske sigte for øje.

Forskellighederne var for store

Fælleslisten fik også samlet de øvrige regioner i en landsforening, men her var der også store uenigheder om, hvordan man skulle tackle den politiske situation omkring den fremtidige sundhedspolitik. Mange medlemmer mente, at man nu skulle have politik på alle hylder, og derved kom det oprindelige grundlag i baggrunden. Det lykkedes dog aldrig at få samlet de fem regioner som en enhed - forskellighederne var for store. Nogle ville fortsætte den borgerlige bloks politik med få ændringer, andre ville hellere skifte side og gå sammen med partierne til venstre for midten. Landsforeningens sammenhold begyndte langsomt at smuldre, mens Fælleslisten i Region Midtjylland ufortrødent fortsatte - trods besværlighederne.

I mellemtiden blev der udarbejdet et politisk arbejdsprogram med hovedvægt på sundhedspolitikken og den tiltagende centralisering. Hovedsigtet var stadig at få bremset sygehusbyggerierne for godt 40 milliarder og nedlæggelsen af velfungerende sygehuse i de fem regioner, men efterhånden som tiden skred frem, så det mere og mere håbløst ud. Politikerne i regionerne og i Folketinget holdt fast og arbejdede ud fra de oprindelige planer. - helt uden om den folkelige opbakning. Fælleslistens politiske hovedmodstandere var og er stadig tidligere indenrigs- og sundhedsminister og statsminister Lars Løkke Rasmussen, Venstre, den magtfulde regionsrådsformand Bent Hansen, Socialdemokratiet, og Venstre-borgmesteren fra Herning, Lars Krarup. I regionsrådet i Region Midtjylland formåede Fælleslistens enlige tilbageblevne medlem, formand for Fælleslisten Leif Hornshøj, Holstebro, ikke at gøre synspunkterne gældende og tage den debat, der ligesom skulle cementere Fælleslistens og borgernes holdninger - det hele løb mere eller mindre ud i sandet.

I tiden siden sidste sommer har en hel hær af ministerbiler dog besøgt Nordvestjylland for at gyde olie på de oprørte vande. Om det er lykkedes de etablerede politikere og ministre, vil den kommende tid vise.

Kristendemokraterne på stemmefiskeri hos Fælleslisten

I januar måned forsøgte Kristendemokraterne at fiske i oprørte vande, da forhenværende konservative folketingsmedlem og nu for Kristendemokraterne, Per Ørum Jørgensen forsøgte at få etableret et samarbejde med Fælleslisten. Efter en del drøftelser sagde Fælleslisten massivt nej tak til samarbejdet, men siden har de kristne været ude med snøren igen og tilsyneladende er

det lykkedes at overbevise den efterhånden lille kreds omkring Fælleslisten, at et tæt samarbejde med Kristendemokraterne til det kommende Folketingsvalg ville være en fordel for begge parter og til gavn for Udkantsdanmark.

Spørgsmålet er så, om det er brugbart i dagens politiske Danmark.

Trods det, at mange velmenende politikere fra stort set alle politiske vinkler går til kamp mod centraliseringen og bakker borgerne i Udkantsdanmark op, så er det min klare opfattelse, at slaget er tabt på forhånd efterhånden som luften af ballonen er faset ud.

Fælleslistens lille tilbageblevne kerne har sagt ja til en "forlovelse" med Kristendemokraterne og stiller op på deres liste, da ingen i bestyrelsen og omkring dem mener, at de kan klare det selv. Man mener ikke, at de kan nå at få samlet de nødvendige stillerunderskrifter og dermed blive klar til at stille op på egen liste til det kommende Folketingsvalg.

Som det ser ud lige nu, så forsøger Fælleslisten de sidste krampetrækninger for at komme i Folketinget som forklædte kristendemokrater. Vurderingen er, at hverken folkene fra Fælleslisten eller Kristendemokraterne vil få plads i det kommende Folketing. Kristendemokraterne har udspillet deres rolle i dansk politik, mens protestlisten Fælleslisten har tabt pusten.

Borgerne i det såkaldte Udkantsdanmark ser ud til at blive de store tabere i det kommende politiske spil om udviklingen i Udkantsdanmark. Tro kan flytte bjerge, men i politik skal der mere til end tro og himmelvendte bønner.

Jens Erik Olsen, freelance journalist og fotograf. Redaktør for www.ugeolsen.dk

Artiklen er udtryk for forfatterens personlige holdninger.

Figur 1. Udsyn til Ballen havn og marina.

En verden til forskel?

- om energi, inertie og fællesskab i udkantsområder

Ligheder og forskelle mellem udvikling på Samsø og på højsletten i Bolivia.

Af Peter Christensen

De er synligt mærkede af den lange rejse.

Flere sidder og nikker og kæmper mod jetlag.

Alligevel er opmærksomheden stor og der lyttes intenst. Til beretningen om halmværker, vindmøller og solenergi, men måske endnu mere når talen kommer ind på lokalt ejerskab, fællesskabet og organisering. Og spørgsmålene er mange. Guiden vælger dog at svare kort, så de hurtigt komme ud i den friske luft ... på tur ud til Erik og hans rapsmaskineri - fjernvarmeværket, der fyrer med halm - for at slutte af med kravle de 50 m op til toppen af Jørgens vindmølle, hvorfra der er en storslået udsigt over syd-øen ...

Gruppen af japanske kommunale teknikere er på besøg på Samsø. De har rejst den lange vej for at høre og opleve historien om, hvordan et lille øsamfund på 10 år har lagt deres energiforsyning radikalt om. De er blot en af mange grupper, der hver uge, året rundt besøger Samsø Energiakademi[1].

Internationale journalister og filmhold valfarter også i stor stil til øen for at skrive om og filme Danmarks Vedvarende Energi Ø. CNN, Time Magazine, tyske Arte, brasilianske Globo,

den landsdækkende kinesiske og Sydsvenska Dagbladet. Bare for at nævne nogle. Nogle kommer i flere omgange og nye melder fortsat deres ankomst. Hverken det fejlslåede COP 15 klimatopmøde i København eller den generelle klimatræthed synes at have stillet interessen.

Svend og drømmen

Historien om Samsø og energien starter tilbage til midt i halvfemserne.

Svend Auken er miljø- og energiminister, og han har en storstilet vision.

Inden år 2030 skal 30 % af Danmarks energiforbrug dækkes af vedvarende energi. Sådanne proklamationer har det med at blive mødt med skepsis. Derfor beslutter Auken og hans ministerium, at vise det kan lade sig gøre. De inviterer Læsø, Ærø, Møn, Samsø samt Thyholm til at deltage i en konkurrence: Vedvarende Energi Ø-projektet – eller VEØ-projektet. Spillereglerne er simple: Vis en plan for, hvordan

Figur 2. Illimani tårner sig 6.430 meter op som vartegn for Bolivias hovedstad La paz.

det er muligt på 10 år at blive 100 % selvforsynende med vedvarende energi. Lav planen inden for områderne varme, elektricitet og transport med brug af kendte teknologier og gældende lovgivning, men I får ikke adgang til særlige finansieringsmuligheder eller støtteordninger. Viefterlyser nytænkning og innovation inden for mobilisering, lokalt ejerskab, organisering samt finansiering. Samtidigt skal vinderprojektet fungere som et markant internationalt udstillingsvindue for dansk energiteknologi.

Samsø indleverer et forslag og vinder konkurrencen i tæt opløb over Ærø. I 1997 går et lille projektteam i gang med at konkretisere de mange ideer og aktiviteter til handling. 10 år efter besøger selvsamme konsulentfirma, der i sin tid havde bistået kommunen med konkurrenceforslaget, øen. De skal evaluere og registrere, hvad der er sket. De kan konstatere, at opgaven generelt er blevet løst yderst succesfuldt[2].

75 % af varmemeforbruget er dækket af energi fra vedvarende energikilder, 11 landmøller dækker elektricitetsforbruget og 10 havmøller producerer mere end øens samlede transportforbrug (se faktaboks 1). Alt i alt har øen præsteret at reducere sit CO₂-forbrug med omkring 140 %.

Faktaboks 1. Energi på Samsø

Samsø er 100 % selvforsynende med energi.

Energien skabes fra forskellige bæredygtige, vedvarende energiteknologier: 4 fjernvarmeanlæg, 11 vindmøller opstillet på land samt 10 havvindmøller.

Varme:

65 % procent af øens varmemeforbrug dækkes af 3 halmfyrede samt et solvarme/træflis fjernvarmeanlæg. Derudover har mange private installeret anlæg for jordvarme, solvarme etc. svarende til yderligere 10 % af varmemeforbruget.

Elektricitet:

Den årlige produktion for de 11 vindmøller på land er 28.000 MWh – hvilket er mere end øens samlede elektricitetsforbrug. I perioder med overskud af el eksporteres energi til Jylland, mens øen i vindstille perioder importerer energi fra fastlandet. Den samlede investering for de 11 vindmøller var 66 mio. kr. Ni af møllerne ejes på anpartsvis af lokale landmænd, mens to ejes af et lokalt vindmøllelaug, der har fordelt ejerskabet på 5.400 andele.

Transport:

I slutningen af 1990'erne, da VEØ-projekt-konkurrencen blev udskrevet, var transportområdet svært at omlægge til vedvarende energi. Hverken teknologier eller økonomien var til stede. Derfor valgte man på Samsø at kompensere for energiforbruget i transportsektoren ved at opføre havvindmøller på Paludan Flak syd for øen. De ti 2.3 MWh vindmøller udgjorde ved åbningen verdens største vindmøllepark. Halvdelen af møllerne ejes af Samsø Kommune, der fik dispensation til at investere 120 mio. kr. i projektet mod at overskuddet geninvesteres i grønne tiltag.

I alt er der i perioden 1997-2007 investeret 450 mio. kr. i VEØ-projektet

Samsø Energiakademiet åbnede i 2007, og fungerer som videncenter og udstilling for vedvarende energi og bæredygtige energipolitiske tiltag. Hvert år modtager akademiet 6-7.000 politikere, ambassadører, embedsfolk, journalister, forskere, skoleklasser og privatpersoner fra ind- og udland, der vil vide mere om vedvarende energi.

Øen i midten

For at kunne forstå, hvordan Samsø-projektet kunne gennemføres med så stor succes er det måske her på sin plads at beskrive øen nærmere.

Geografisk er der ikke meget udkantsdanmark over Samsø. Den ligger lige midt i landet og har derfor været vant til påvirkninger udefra. Tidligere var øen en del af Holbæk Amt, men nu er den mest orienteret mod Midtjylland og Århus.

Øen er kendt for sine gode grøntsager og især kartoflerne har sat øen på Danmarks kortet. Hvert år i maj-juni måned sælges det hvide guld til skyhøje priser.

Samsø slås med de andre øer i Kattegat og Vestsjælland om at have flest årlige solskinstimer, og den naturskønne ø har altid tiltrukket mange turister. Turismen er en væsentlig indtægtskilde for Samsø. I sommermånederne femdobles indbyggertallet, og øens mange sommerhuse, havne og campingpladser bliver fyldt til bristepunktet.

Hvad turisterne ikke oplever, er, at der til tider udspiller sig et underholdende udkantsdrama på øen. Den aflange ø er opdelt i en Syd- og en Nordø, adskilt af et øde fredet område. Det har betydet, at de to ø-dele har udviklet sig forskelligt.

Øens største by og hovedstad Tranebjerg ligger på Sydøen. Her ligger rådhuset, øens to banker, biografen og de væsentligste butikker. Befolkningen på Nordøen føler sig kraftigt forfordelt i forhold til Sydøen. De mener, de ikke bliver hørt og at beslutningerne tages i Tranebjerg hen over hovedet på dem. Omvendt taler man på Sydøen om indavl og underlige nordboere. Man kan endog blive mødt med et modspørgsmål, hvis man forholder sig, hvornår Nordøen sidst er blevet besøgt: "Hvad skulle jeg dog der?" Alt sammen dog sagt med et glimt i øjet.

Faktaboks 2. Fakta om Samsø

Indbyggertal: 3.913 (1. august, 2011).

Areal: 114 km².

Længde: 28 km.

Bredeste sted: 7 km.

Smalleste sted: 500 m.

Samlet kyststrækning: 120 km.

Højeste punkt: Ballebjerg 64 m.

Antal byer: 22.

Største by: Tranebjerg.

Havne: 5.

Dialekter: 2.

Antal soltimer: 1.800 om året.

Nedbør: 556 mm om året.

Vigtigste erhverv: landbrug og turisme (350.000 turistovernatninger om året).

Vigtigste afgrøde: grøntsager.

Man kan flyve eller sejle til Samsø

Øens officielle turist-site: www.visitsamsøe.dk

Kilde: Samsø Erhvervs- og Turistcenter.

Samsøs smertensbarn er øens faldende indbyggertal. Senest opgjort 1. januar 2011 til 3.723 indbyggere. Faretruende under smertegrænsen på 4.000, i forhold til at kunne opretholde 3 skoler og et i forvejen skrabet sundhedsvæsen og kommunalt serviceniveau. De unge må tage til fastlandet efter 9. klasse for at studere videre - og det er kun et fåtal, der vender tilbage. Jobmulighederne er for få, og transporttiderne med færgerne gør det svært at pendle til Sjælland eller fastlandet. Kommunen, en af landets mindste, er fattig og mangler handlekraft til aktivt at gå ind i hvervningen af nye øboere. Så fremtiden tegner ikke ligefrem lys.

Projektet

Krisen på øen var dog langt værre i slutningen af 90'erne, da Vedvarende Energi Ø-projektet startede. Situationen blev ikke bedre, da Danish Crown kort efter pludselig besluttede at lukke sit slagteri syd for Ballen. Øens største private arbejdsplads, der bl.a. producerede flæskesvær, lukkede

ned, og omkring 130 slagteriarbejdere blev sat på gaden. En del fandt hurtigt arbejde andre steder, men mange måtte forlade øen. Depressionen var mærkbar.

Derfor håbede mange, at energiprojektet vil være med til at forbedre den lokale økonomi og til at skabe nye jobs. Udgangspunktet handlede langt mere om overlevelse end om at forbedre klimaet og at nedsætte CO₂-udledningen.

Det skulle imidlertid vise sig, at det krævede et langt, sejt og vedholdende træk at gennemføre projektet. For det første var der ingen andre, der tidligere havde gennemført et lignende projekt. Der var ingen kagebog at slå op i. Projektet måtte drage sine egne erfaringer, gode såvel som dårlige.

Det stod hurtigt klart, at opgaven ikke kunne løses uden en bred folkelig opbakning.

Lokalbefolkningen måtte inddrages fra starten og tage ejerskab for aktiviteterne. Det betød, at projektteamet gennem de 10 år har deltaget i hundredevis af møder, for at informere om udviklin-

Figur 3. Landmøller på Samsø.

gen, men også for at mobilisere øens borgere i arbejdsgrupper.

Strategien har været, at aktiviteterne skulle bæres nedefra, men styres oppefra.

Ud fra en terrieragtig devise om at; vi synes, I skal være med nu, men vi har nu i sinde at gennemføre projektet under alle omstændigheder.

Fra starten var der på øen en vis skepsis fra flere sider over for projektideerne. Smedene frygtede, at den vedvarende energi kunne tage arbejdet fra dem med hensyn til at installere og vedligeholde oliiefyr. En del landmænd var heller ikke vilde med tanken om, at der skulle opsættes larmende vindmøller på deres marker.

Som fritidssamsing oplevede jeg det på nært hold. Dagen efter at jeg havde fået installeret den nye solfanger på gården, kom min nabo Jørgen ind på gårdpladsen. Han bad mig om, med det samme at få fjernet de grimme kasser fra taget - og fortalte ved samme lejlighed sin uforbeholdne mening om vedvarende energi. Der skulle dog ikke gå lang tid, før han holdt om med at brokke sig

over solpanelerne. Det skulle vise sig, at han kort efter sammen med sin søn havde købt en hel landmølle. Hans æstetiske opfattelse blev med andre ord påvirket af en sund bundlinje.

Det ska' ku' betale sig

Netop det økonomiske incitament har været en væsentlig faktor for VEØ-projektets succes. Eksempelvis i forbindelse med etablering af landmøllerne allierede projektet sig med øens banker. Sammen udviklede de en strategi, der gjorde det muligt for alle øboerne at komme direkte fra gaden og investere i mølleandele uden at skulle igennem en større kreditvurdering. Anparterne fungerer som bankens sikkerhed. To af møllerne på land blev opdelt i andele og ejes nu af samsingerne selv. Over 80% af de samlede projektkostninger på 450 mio. kroner stammer fra lokale investeringer.

I forhold til den lokale økonomi og jobsituationen har den vedvarende energi påvirket øen positivt. Det anslås, at der er skabt omkring 30 nye jobs på øen, og de lokale smedemestre installerer

nu i stor stil varmevekslere og solfangeranlæg, samtidigt med at mange oliiefyr må lade livet.

Lokal skepsis og ejerskab på Samsø og i Bolivia

Historien om Samsø handler om energi. Det er dog ikke teknologien, der får den japanske gruppe til at rejse den lange vej til øen. De kommer derimod for at høre om, hvordan det hele kunne lade sig gøre. Om menneskene og processerne der skal til for at få folk i fælleskab til at tage ejerskab. En god og let forståelig historie. Det er hverken rocket science eller religion.

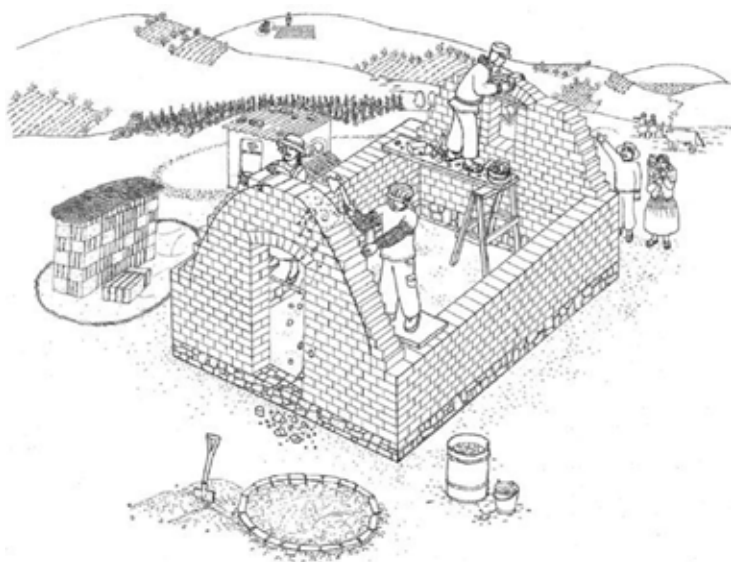
Problematikkerne og erfaringerne fra Samsø projektet er universelle, og jeg kan da også se mange paralleller til mit arbejde på den bolivianske højslette. Udsendt af den lille århusianske udviklingsorganisation, Dansk International Bosætningservice – DIB[3], var udfordringen bl.a. at overføre det nubiske hvælv[4] til højsletten. Byggekonceptet med et selvstående parabelformede jordtag gør det muligt at konstruere huse uden brug af træ, der selvsagt er dyrt og en mangelvare

i 4.000 meters højde. Husene er simple og billige at bygge og betydeligt sundere og behageligere at opholde sig i end de traditionelle huse med tage af blik eller strå. Parabelhusene er opført udelukkende af de soltørrede jordblokke, adobes, der i generationer har været brugt som byggemateriale på højsletten. Jordblokkene virker isolerende om dagen, hvor de optager solens stråler og om natten holder de på varmen. Mange hundreder fattige indianske familier er blevet oplært og har bygget deres eget Lak'a Uta, som de kaldes på aymara-sproget - huse af jord (se figur 4).

Lak'a Uta projektet blev i starten, som Samsøprojektet, mødt med en del skepsis. De lokale bønder troede ikke, at tagene kunne holde og slet ikke, at de kunne overleve regntiden. Men tagene holdt, og selvbyggerhuse begyndte at skyde op rundt omkring. Konceptet blev dog spredt væsentligt langsommere end forventet. Det skyldes bl.a. den inerti og nærmest uvilje, der hersker i landbefolkningen i forhold til at acceptere og adoptere nye tiltag. Specielt hvis de bliver introduceret af udefrakommende gringoer.

Derfor blev der brugt megen energi på at finde og oplære lokale projektmedarbejdere og lokale håndværkere til selvbyggerkurserne for de lokale bønder.

En anden lære fra projekterne er, at en god idé ikke er nok. Hvis lokalbefolkningen ikke føler, at de er en del af ideerne, bliver de enten negativt stemt overfor projektet eller endnu værre: de vender det ryggen. Så er der først for alvor lang vej hjem. Det er måske nok muligt at opnå gode resultater, så længe projektet kører, men uden en lokal forankring og ejerskab vil resultaterne stoppe, den dag projektkassen er tom.

Figur 4. Byggemanual til en Lak'a Uta.

Det lange træk

Mange, der besøger Energiakademiet, stiller da også netop spørgsmålene: Hvordan kan vi kopiere erfaringerne fra Samsø og få det til at virke hos os?

Spørgsmål der er svære at svare entydigt på.

At projektet er gennemført på en ø, gør det svært direkte at overføre erfaringerne til andre sammenhænge. Det var ikke tilfældigt, at Auken og hans embedsfolk i sin tid valgte at udskrive konkurrencen blandt øer. Den naturlige afgrænsning gør det lettere at regulere, overskue og måle resultater end på fastlandet.

Der er dog muligt at komme med nogle generelle anbefalinger.

Først og fremmest er det vigtigt at gøre sit forarbejde grundigt, inden projektet starter. Det er nødvendigt at undersøge og indsamle andre oplysninger end blot fysiske og faktuelle forhold. Eksempelvis er det vigtigt at vide, hvordan folk mødes, hvordan beslutninger tages, og hvilke personer der er centrale i mobiliseringen af fællesskabet? Disse nøgle-

personer er ikke nødvendigvis de samme, som regerer inden for de konventionelle magtstrukturer.

For at kunne gennemføre en sådan kortlægning er det nødvendigt med stor lokalkendskab. I forhold til Samsø-projektet er dette lokalkendskab nærmest personificeret af Søren Hermansen, der i dag er direktør for Samsø Energiakademi. Søren er barnefødt på øen og har været med i energiprojektet siden den spæde start. Det er meget hans fortjeneste, at det er lykkedes at gennemføre projektet med så stor folkelig opbakning. Han har udvist stor politisk tæft og har fra starten vidst, hvem der var væsentlige at få med, og hvordan de skulle inddrages.

Og som den store formidler af de gode energihistorier Søren er, har omverdenen fået øjnene op for, hvad der er sket på den lille ø i Danmark.

Den vigtigste lære fra Samsø og Bolivia er dog, at der er ingen vej uden om!

Det kræver et langt træk at skabe udvikling og inddrage lokalbefolkningen i projekter.

Figur 5. To Lak'a Utaer i DIBs center ved landsbyen Lahuachaca, 130 km syd for hovedstaden La Paz.

Forandringer kommer ikke af sig selv, de skal styres og koordineres og processer tager tid.

Same, same ... but different

Det er efterhånden længe siden, at det Vedvarende Energi Ø-projekt blev afsluttet. Energiakademiet er da også i fuld gang med at formulere nye projekter.

Og der er nok af udfordringer at tage fat på: Økologien - antallet af økologiske landmænd er langt under landsgennemsnittet, Af-faldet - bjerge af kartoffelplastic tårner sig op på lossepladsen om foråret og meget af affaldet sejles til fastlandet, Transporten - hvor busser og færger stadig drives af diesel.

En version 2.0 er ved at tage form. Den skal bl.a. vise, hvordan regeringens storstilede plan for at gøre Danmark fossilfri i år 2050 kan gennemføres på Samsø inden år 2030. En stor og ambitiøs masterplan, det vil kræve megen økonomi og store eksterne medspillere at gennemføre.

Ideerne er mange, og det er ikke helt klart, hvor det hele ender. Et er dog sikkert: fremgangsmå-

Figur 6. Aymaraindianerne går stadig rundt med bowlerhatte, og de små sidder spændt fast bagtil.

den vil være den samme. Befolkningen skal være med, så Samsø fortsat kan vise vejen frem og de gode eksempler til inspiration og motivation for andre.

Peter Christensen er uddannet arkitekt og nu ansat som projektleder på Samsø Energiakademi.

Alle fotos af forfatteren.

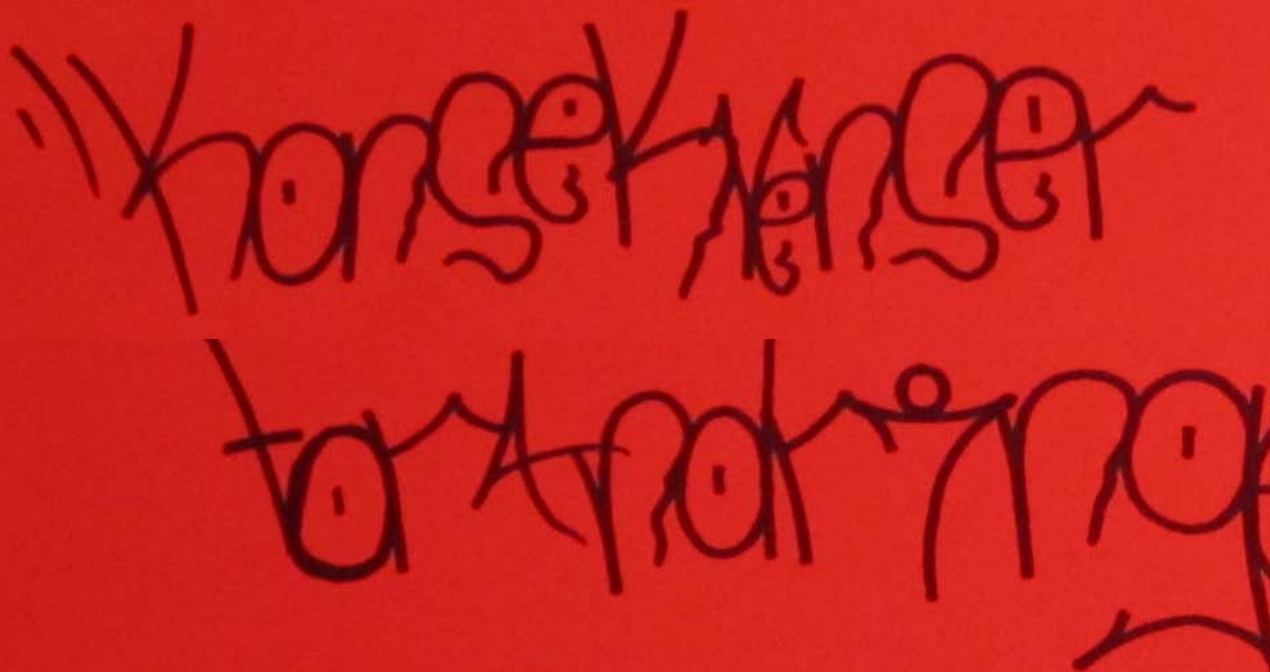
Noter

[1] Yderligere oplysninger på Samsø Energiakademi: www.energiakademiet.dk.

[2] 10 års rapporten kan downloades på Samsø Energiakademis hjemmeside (http://www.energiakademiet.dk/images/imageupload/file/DK/VEO/10aars_energirapport_DK.PDF).

[3] Læs mere om DIB og projekterne i Bolivia på www.dib.dk.

[4] Nubisk hvælv: er en type buet eller kurvet konstruktion, som former en hvælvet struktur lig en parabel. Det kan bygges uden støtte eller forskalling.

Konsekvenser af klimaforandringer

Af Ralff Krogstrup

Som led i bestræbelserne på at opnå status som Grønt Flag-skole, gennemførte vi på Enggårdskolen i Billund i ugen op til efterårsferien i 2010 en emneuge. Her deltog alle elever og lærere i arbejdet med udvalgte miljøtemaer. Udskolingen beskæftigede sig med temaet klimaforandringer, og her var der på et af værkstederne fokus på konsekvenserne af de ændringer, klimaet gennemløber i disse år. I øvrigt et meget aktuelt emne i Billund, som i august 2010 blev udsat for et enormt regnskyl, et decideret skybrud[1]

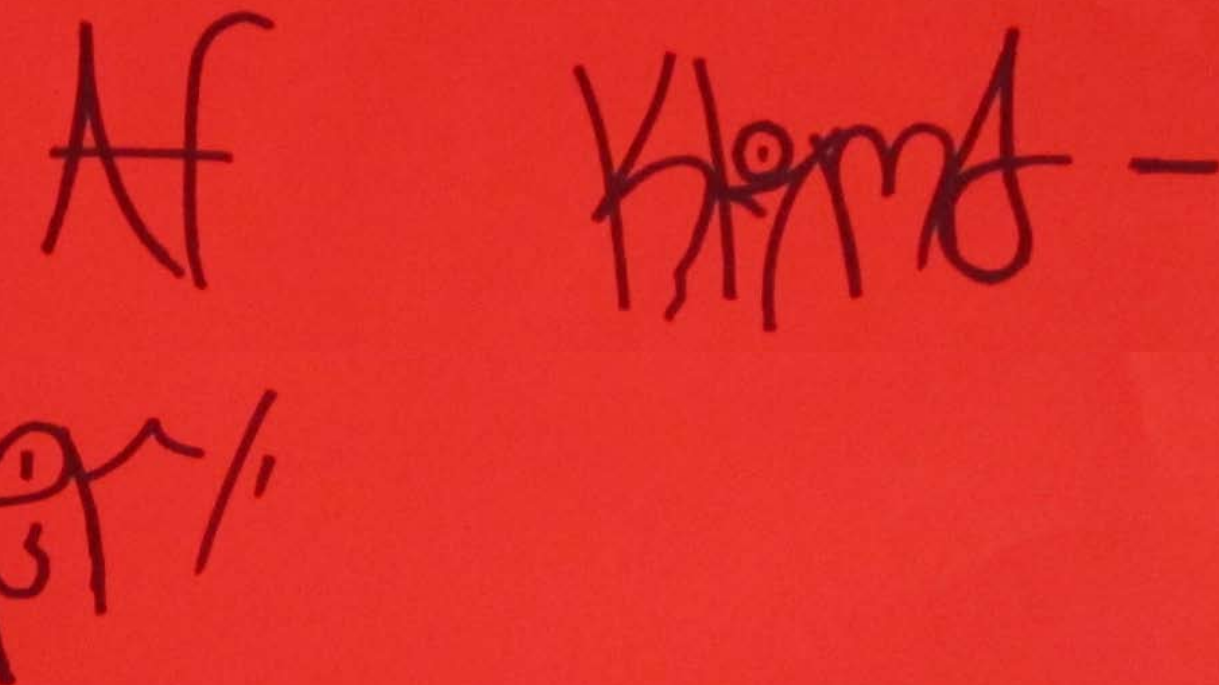
Emneugens organisering og mål

Byens virksomheder blev hårdt ramt af de store regnmængder. Fx faldt der ifølge projekt- og udviklingschef Anders Nielsen 500 mio. liter vand på lufthav-

nens område på kort tid. Så meget at banen måtte lukkes i 45 min., hvilket er meget usædvanligt – i hvert fald når årsagen er regn![2]

Skyldtes skybruddet klimaforandringer? Måske. Måske

ikke. Denne artikel har fokus på et værkstedsorienteret undervisningsforløb specielt med henblik på konsekvenserne af forandringerne, afledt af et af miljøtemaerne hos Grønt Flag Grøn Skole.

Figur 1. Skilt ved indgangen til udstillingen: Konsekvenser af klimaforandringer. Fotograf: Ralff Krogstrup.

I foråret 2010 satte ledelsen på Enggårdsskolen sig som mål at fokusere på miljø, og det skulle ske i form af en emneuge. Som følge heraf fik projektet tildelt ressourcer til at danne et miljøudvalg. Tre lærere, heriblandt undertegnede, indtrådte i dette udvalg for at sætte en række ideer i værk. Det resulterede således i et nyt mål, nemlig at opnå det Grønne Flag som symbol på, at skolen hvert år arbejder målrettet med et eller flere miljøemner.

Skolens miljøudvalg lod det være åbent for skolens tre trin selv at vælge retning i arbejdet hen imod det Grønne Flag. Således valgte indskolingens arbejde med temaet vand, mellemtrinnet med affald og udskolingens med klimaforandringer.

Det Grønne Flag

For at opnå status som Grønt Flag-skole[3] skal en række krav opfyldes. Kravene er inddelt i hhv. nationale og internationale krav. De nationale krav udgør en række specifikke temakrav. Eksempelvis skal der under arbejdet med klimaforandringer overholdes fem hovedkrav: 1. Undersøgelse, 2. Ud af skolen, 3. Gennemføre minimum én indsats for at begrænse klimaforandringerne, 4. Gennemføre minimum ét praktisk projekt og endelig 5. Formidling.

Alle disse krav skal dokumenteres og samles i en rapport. I samspil med repræsentanter fra elevrådet udgjorde de tre lærere i miljøudvalget nu et miljøråd, der også ifølge de internationale krav skulle stiftes.

Organisering af temaforløbet "Klimaforandringer"

Dag 1 og 2: Undersøgelser og praktisk projekt

I opstartsfasen fik udskolingens besøg af lederen af Miljøafdelingen ved Billund Kommune. Han fortalte om kommunens miljø- og klimaplaner. Målet var at vække interesse for emnet samt naturligvis at opnå kendskab til kommunens planer og forslag til besparelser.

Senere blev eleverne delt ud på hold, og på forløbets første to dage rokerede holdene mellem følgende værksteder:

- Praktisk værksted om alternativ energi – afprøv solcellebil, vindmøller osv.
- Klimaforandringer – og deres konsekvenser nu og i fremtiden.

- Klimaforandringer – og hvordan de opstår.
- Energiforbrug i hjemmet.
- Energiforbrug på skolen.

Dag 3 – Ud af huset

På tredje dag var alle ca. 100 elever på virksomhedsbesøg hos forskellige typer virksomheder, dels energiforbrugende, dels energiproducerende. Målet var på den ene side at indhente oplysninger om de energiforbrugende virksomheders planer for energibesparelser, på den anden side at se eksempler på energiproduktion. Virksomhederne så meget positivt på vores henvendelse og tog godt i mod os. Fem virksomheder kom i spil:

1. Lalandia Billund.
2. Billund Lufthavn.
3. Danisco.
4. Grindsted Rensningsanlæg (fokus på biogasanlægget).
5. Billund Varmeværk.

I grupper á ca. 20 elever på kryds og tværs af klasser og årgange havde eleverne inden temaugen forberedt sig på virksomhedsbesøgene. De havde formuleret spørgsmål, og spørgsmålene var rettet mod virksomhederne fra forskellige perspektiver, naturligvis miljø og klima, men også fx markedsføring og konkurrenceevne[4]. Virksomhederne fik tilsendt elevernes spørgsmål, så de ligeledes havde mulighed for at forberede sig og kendte målet med besøgene.

Tilbage på skolen blev virksomhedsbesøgene evalueret og bearbejdet, hvor eleverne udarbejdede plancher med præsentationer af deres virksomheder. Disse plancher indgik i en udstilling ved ugens afslutning. Selve udstillingen vender jeg tilbage til senere.

Op til forløbets fjerde dag valgte eleverne sig ind på værksteder efter interesse. De nye værksteder gav eleverne mulighed for at

fordybe sig i et delemne under klimaforandringer.

Værkstederne var følgende:

- Konsekvenser af klimaforandringerne.
- Klimavenlig mad.
- Nyhedsværksted.
- Affaldshåndtering.

Oplæg til værkstedsarbejdet

Dag 4 – Undersøgelse og praktiske projekter

Jeg havde naturligvis gjort mig en række didaktiske overvejelser: Mit værksted – med overskriften "Konsekvenser af klimaforandringerne" – skulle udfordre eleverne på forskellig vis. Primært ville jeg give mulighed for at få hænderne i brug. De skulle ikke sidde ret længe og høre på mig. Sekundært skulle værkstedet give mulighed for at fordybe sig i og præsentere et delemne fx "Konsekvenser for Danmark". Der var dermed potentiale til undervisningsdifferentiering.

Elevernes erfaringer fra værkstederne tidligere på ugen skulle også tages i betragtning. De havde endda allerede været på et værksted med samme titel i starten af forløbet! Her havde de undersøgt, hvad der kan ske, hvis den globale gennemsnitstemperatur stiger med henholdsvis 1, 2, 3, 4 og helt op til 6 °C. Klimakaravanen har lavet et aldeles glimrende materiale om dette, og jeg kan kun anbefale at rekvirere det[5].

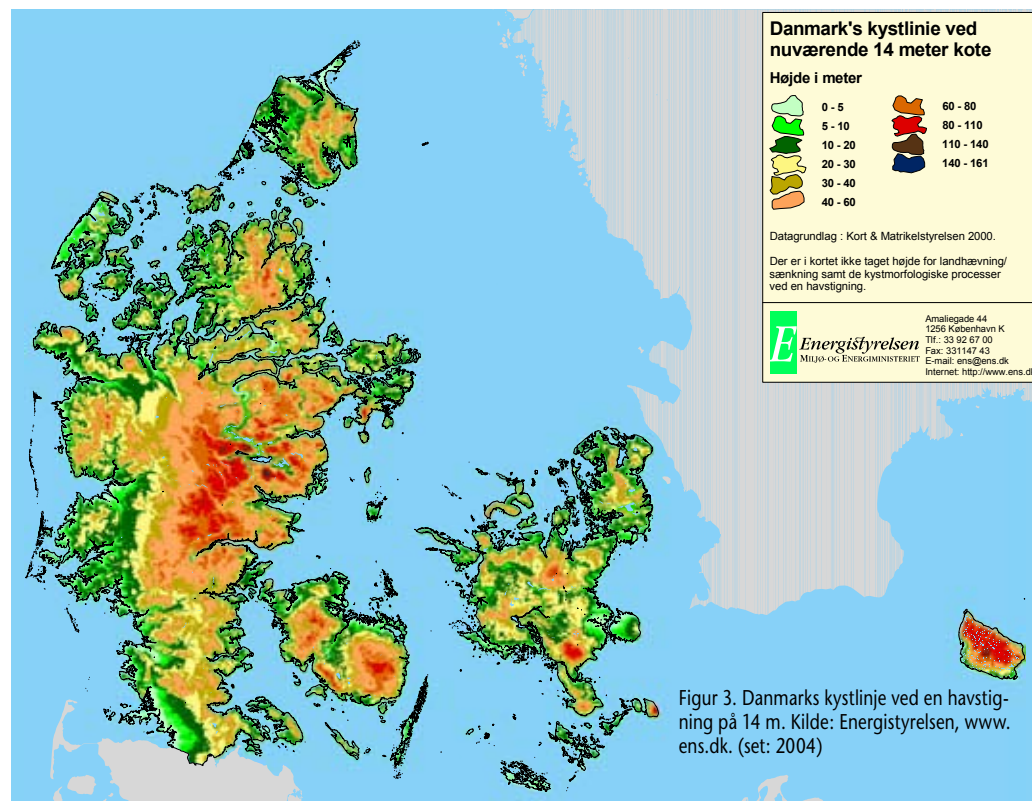
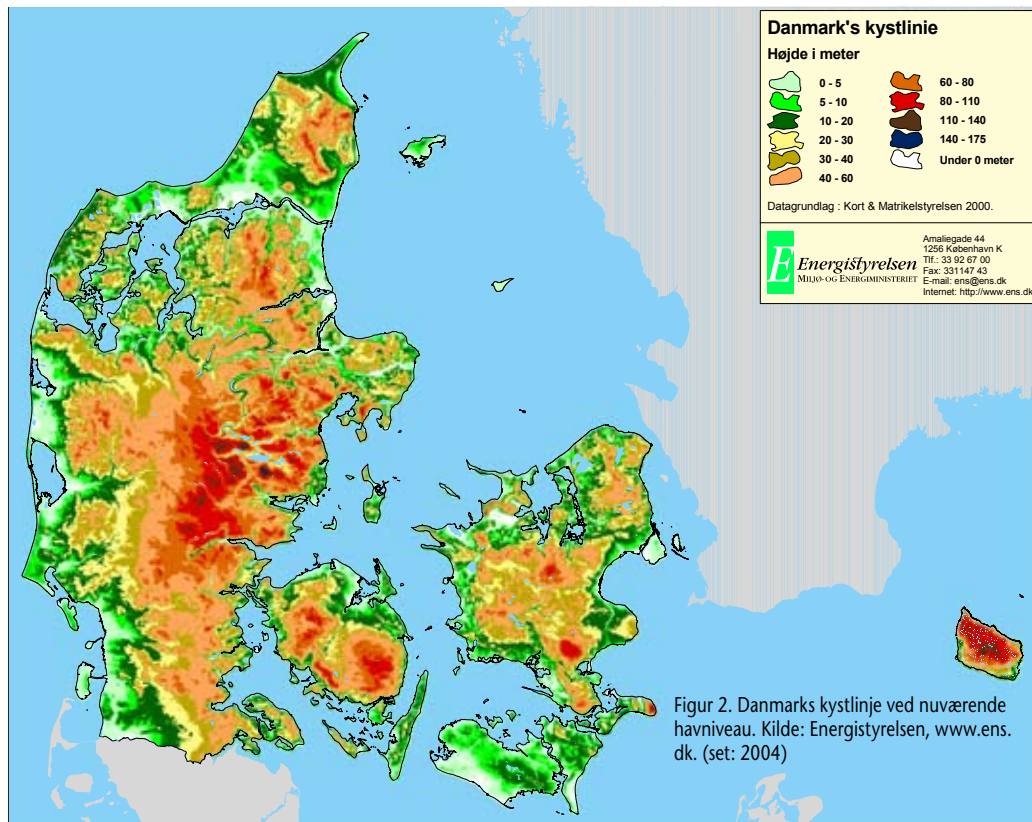
Målet for dette andet værksted var at lade eleverne få indblik i og overblik over en lang række konsekvenser af klimaforandringerne, lokalt, regionalt og globalt. Således skulle dagens bestræbelser i forhold til Fælles Mål for henholdsvis geografi og fysik/kemi føre til, at eleverne kunne:

- beskrive levevilkår i tre forskellige regioner, nemlig Dan-

mark, Holland og Bangladesh, på baggrund af mit oplæg og vha. geografiske kilder og hjælpemidler som deres egne oplevelser under skybruddet, som billeder, filmklip, kort, tekster, elektroniske medier og statistikker.

- sammenligne geografiske forhold som klima og levevis lokalt, regionalt og globalt.
- anvende geografiske metoder og færdigheder herunder regional analyse i forståelse og perspektivering af aktuelle naturfænomener og problemer knyttet til menneskets udnyttelse af naturgrundlaget, herunder energi, vej, klima, naturkatastrofer og forbrug.
- læse og forstå informationer i faglige tekster.
- anvende kort og data som et væsentligt arbejdsredskab til at søge viden om og svar på klimaændringer.
- anvende enkle fysiske begreber og sammenhænge i beskrivelsen af fænomener, der knytter sig til vej og klima og temperatur[6].

For at tage udgangspunkt i elevernes viden indledte jeg mit værksted med at undersøge deres viden om global opvarmning og dens konsekvenser. Da de som nævnt allerede havde arbejdet på forskellige værksteder, var de sporet ind på emnet og var hurtige til at komme med bud på mulige konsekvenser. Indledningsvis fokuserede de på de negative virkninger ved den globale opvarmning. At isen vil smelte, at vi vil blive ramt af oversvømmelser blev nævnt, vildere vejr blev nævnt, og ørkenspredning blev også nævnt. Siden kom de også ind på, at vi til gengæld ville få varmere somre.

Figur 4. Tredimensionelle modeller over det nuværende havniveau (til venstre) og en havstigning på 14 m. (til højre). Fotograf: Ralf Krogstrup.

Derpå bad jeg dem overveje, hvad nogle af bivirkningerne ville betyde for dem selv. Umiddelbart var de voldsomme konsekvenser ikke noget, der foruroligede dem. Flere mente nemlig, at det ikke ville betyde noget, fordi Billund ligger langt fra kysten og dermed ikke kan rammes af oversvømmelser. De kunne sagtens huske skybruddet mindre end to måneder tidligere, så omvendt mente de, at vejret godt kunne få betydning for dem selv. Imidlertid var det stadig ikke noget, der kunne bekymre dem ret meget. Det kom først senere ...

Inden da introducerede jeg rammerne for dagens arbejde. Eleverne fra 7., 8. og 9. klasse skulle arbejde med et emne, der interesserede dem. De skulle arbejde i grupper, som de i stor udstrækning selv havde indflydelse på at danne. De skulle lave forsøg og flotte præsentationer

klar til næste dag. Alt i alt havde de indflydelse på deres dag, og de skulle have hænderne i gang. I en lang uge med samme emne var det vigtigt for mig at bevare deres motivation til at lære og til at være medvirkende i skabelsen af en flot udstilling.

En udstilling kræver visuelle effekter for at fange publikums øjne. Kunne vi så vidt muligt forlade de traditionelle, todimensionelle plancher - kunne vi bryde mønstret. Det todimensionelle kan være ganske godt, og tidsrammen kan i sig selv sætte begrænsninger for store armbevægelser og kunstneriske friheder. Alligevel var det naturligvis en ambition i sig selv at vise, at vi som hold kunne byde ind med "den gode anderledeshed"[7]. At vi kunne levere det bedste til udstillingen, vække undren og begejstring. Imidlertid var fokus

selvfølgelig også på elevernes læring, og ikke blot på produktet, dvs. udstillingen. Alligevel ser jeg stor læring i at kunne formidle det tillærte. Derfor var elevernes produkter ikke desto mindre meget betydningsfulde. Hvordan skal det lykkes at fastholde og forklare en forbipasserende tilskuer eksempelvis dybhavspumpen og dens konsekvenser for klimaet med tekst og billeder på en "flad" planche?

Produkterne skulle derfor så vidt muligt hæve sig til det tredimensionelle. Af den grund var det hensigten, at produkterne skulle bestå af nogle forsøgsopstillinger i 3D, hvor tilskuerne kunne afprøve enkelte af dem.

Derpå præsenterede jeg kort mit oplæg til dagens arbejde, hvor jeg i mere eller mindre tilfældig orden opridsede en lang række mulige konsekvenser ved klimaforandringerne[8] og åb-

1+2

3

4

Figur 5. Forsøg med Golfstrømmen:

1. I syd: Højtryk i atmosfæren og blæst presser varmt overfladevand mod nord med Golfstrømmen.
2. I nord: Koldt vand er tungere end varmt vand og synker derfor nedad. Overfladevandet fryser til is og salt udskilles. Salt er også tungere end vand og bidrager dermed ligeledes til effekten.
3. Det kolde, saltrige bundvand pumpes mod syd.
4. I overfladen opstår et sug, der medvirker til dybvandspumpens mekanismer og trækker mere varmt vand mod nord.

Fotograf: Ralf Krogstrup.

nede dermed for en yderligere diskussion af positive og negative konsekvenser.

En konsekvens kunne blive flere skovbrande, idet træerne ikke kan nå at tilpasse sig det tørrere klima. Måske bliver selv regnskoven udryddet af ildens hærgen. Således vil nogle steder på kloden kunne blive berørt af tørke og ørkendannelse.

En anden konsekvens kunne blive, at isen ved polerne ville smelte og gletsjere forsvinde, og Afrika kunne derved blive isfrit for første gang i 11.000 år. Arter vil uddø som et direkte resultat af nedsmeltning og ørkendannelse.

Som set flere steder i Danmark - men værre i eksempelvis Tyskland og Polen - er oversvømmelser muligvis en følge af klimaforandringerne. I endnu større skala er oversvømmelserne i Pakistan, Brasilien, Sri Lanka, Australien og Thailand. Menneskets indvirkning på naturen får ofte skylden. Der peges på udrettede floder, drænedes marker, inddæmning af fjorde og søer og især på udledning af kuldioxid.

Oversvømmelser og tørke vil få mennesker til at flygte fra områderne og blive såkaldte klimaflygtninge. I de egne af verden, der endnu er i stand til at brødføde befolkningen, kan der opstå interne konflikter eller sågar krige om den dyrebare jord. Sultende mennesker fra andre egne vil højst sandsynlig forsøge at flygte til områderne for at overleve og ligeledes blive klimaflygtninge.

Som oplevet i Billundområdet i august 2010 kan det ekstreme vejr skabe problemer for mennesket, som er afhængig af en velfungerende infrastruktur.

Efter sommeren 2011 er dette blevet endnu mere aktuelt. Jeg selv og min 4-årige datter var i København under skybruddet d. 2. juli og oplevede ved selvsyn den efterfølgende dag, hvor sårbar den københavnske infrastruktur var/er. På vej hjem til

lufthavnen måtte vi umiddelbart før Flintholm Station stå af bussen, der ikke kunne køre den sædvanlige vej pga. oversvømmelser. Vejen op til Flintholm Station – og også selve stationen – stod i bogstaveligste forstand under vand. Heldigvis var vi taget af sted i god tid – og heldigvis er metroen på dette sted i første sals højde, så vi kunne komme videre til lufthavnen.

Og så faldt der ikke engang så meget vand i København denne dag i juli som på den omtalte dag i Billund i august året før. Til forskel er der blot mere asfalt og antageligt en mere skrøbelig infrastruktur i hovedstaden end i Billund – udover flere indbyggere naturligvis. Vandet kunne lettere løbe væk i Billund. På Grindsted Rensningsanlæg har jeg fået fortalt, at de sagtens kunne håndtere vandmængderne fra denne våde dag, mens det tilsyneladende ikke var tilfældet i København. I langt alvorligere grad kan ekstremt vejr, som hedeølger og kraftige orkaner, forårsage større lokale problemer for mennesker.

Da vi kom til emnet havstigninger – hvornår rammer vandet din hoveddør? – og så to figurer over Danmarks kystlinje ved henholdsvis 0 og 14 meter kote[9], blev eleverne "imponerede" i den forstand, at de meget let kunne se en voldsom påvirkning af netop kystlinjerne.

Ikke desto mindre var en af de første kommentarer: "Og hvad så? Der sker jo ikke noget med Billund!" Først da jeg – mens jeg pegede på kortene – begyndte at spørge ind til, hvor nord- og sønderjyderne, københavnernes, ålborgenserne, esbjergenserne, lollænderne, falstringerne, og ikke mindst hollænderne[10] skulle bosætte sig, blev der ro. Efter få øjeblikke blev denne ro afløst af "nøøj, f... mand!" og "nåh, ja" og så videre. Det kunne bekymre dem! Så var de alligevel ikke usårlige – et eksempel på "den gode

Figur 6. Smeltende havis medvirker ikke til havstigninger. Når isen smelter, ændres vandstanden ikke, idet isens massefylde er mindre end det flydende vand. Fotograf: Ralf Krogstrup.

Figur 7. Smeltende indlandsis medvirker til havstigninger. Når isen smelter, ændres vandstanden, da der ganske enkelt kommer mere vand i akvariet/havet. Fotograf: Ralf Krogstrup.

anderledeshed" – eleverne rystes i deres opfattelser.

Bekymringerne groede dog ikke fast: Inden længe lød kommentaren: "Men vi får bedre somre".

Til sidst rundede vi rækken af konsekvenser af med diskussionen om positive og negative følgevirkninger: I Norge bliver

forholdene for dyrkning af majs og hvede bedre[11], og i Grønland kan der dyrkes kartofler[12]. En positiv konsekvens kunne derfor være længere vækstsæson og større høstudbytte. Endvidere kunne opvarmningen medføre mildere vintre og varmere somre. På den måde ville omkostningerne ved snerydning

og opvarmning mindskes, og vi kunne få flere turister til landet om sommeren.

Omvendt kunne den globale opvarmning paradoksalt nok resultere i en ny istid i Nordeuropa. Det skyldes, at Golfstrømmen kan svækkes eller gå i stå. Normalt virker Golfstrømmen eller hele dybhavspumpen ved, at tungt, saltholdigt vand synker til bunds, når havvandet fryser til is. Det gør, at nyt varmt vand sydfra atter "suges" mod nord. Imens løber det tungere saltholdige vand sydpå langs havbunden. Svækkes dette system pga. de stigende globale temperaturer, får Nordeuropa ikke længere tilført varmt vand, og en istid lurer.

Værkstedsopgaver

De første opgaver bestod i at præsentere klimaforandringerne konsekvenser for Danmark, Holland og Bangladesh. Heraf var det et krav at fremstille en 3D-model af Danmark med det nuværende havniveau henholdsvis med fremtidige havniveauændringer. De to andre lande kunne nøjes med en 2D-model.

Den næste opgave var at kunne forklare princippet i Golfstrømmen, og dermed også dybhavspumpen, og hvad der eventuelt kan ske, hvis den svækkes eller går i stå. Forklaringen skulle støttes af et forsøg.

Resten af opgaverne var ligeledes forsøg. Fx et forsøg med smeltende is. Forsøget skulle påvise og forklare forskellen på konsekvenser af smeltende havis[13], henholdsvis gletsjere/indlandsis.

Et andet forsøg omhandlede vands temperatur: Havets temperatur stiger – hvad så? Når vands temperatur stiger og kommer over ca. 4 °C, udvider det sig. Når den globale opvarmning får temperaturen i verdenshavene til at stige, udvider vandet sig, og vandstanden stiger. Samtidig vil indlandsisen og gletsjere rundt om på jorden smelte. Vand-

standsstigningen som følge af den globale opvarmning skyldes altså dels vandets udvidelse, dels afsmeltning. Dette forsøg viste, at vand udvider sig i takt med temperaturstigningen.

Endvidere præsenterede jeg eleverne for et link til Energi-museet[14], hvor de frit kunne udvælge flere klimaforsøg, hvis de manglede inspiration.

Udstilling

Dag 5 – Formidling

På temaugens sidste dag skulle alle elevernes flotte produkter naturligvis udstilles. Udover virksomhedspræsentationer indeholdt denne udstilling ligeledes:

- Billeder.
- Artikler over ugens arbejde.
- Spareforslag, fx "lærerne burde ikke drikke så meget kaffe og the".
- Affaldssamling.
- Klimavenlig mad.
- Vores model over havniveau-stigning og klimaforsøg m.v.

Til alt held – synes vi selv på holdet – fik vore produkter plads i umiddelbar nærhed af indgangen til udstillingslokalet. Jeg kunne mærke på flere elever, at de glædede sig til at bidrage med spændende materiale til udstillingen.

Det billedmateriale, vi har fra den uge, er desværre i en kvalitet, der ikke kan bringes her i bladet. Derfor brugte jeg i forbindelse med artikelskrivningen tid på at tage en række billeder om og genskabe tre af forsøgene. Tilfældigt møder jeg forleden, her et år efter temaugen, en af eleverne fra holdet, en dreng fra 9. klasse, der ser, at jeg igen beskæftiger mig med forsøget om Golfstrømmen. Hans umiddelbare kommentar lød: "Det var bare en succes, det forsøg. Det syn's jeg!"

Sluttelig kan jeg med stolthed bemærke, at Det Grønne Flag vej-

rer over Enggårdskolen. På sidste skoledag hejste borgmesteren flaget foran skolens lærere og elever – og pressen.

Vi kan nu med stolthed hejse Det Grønne Flag! Tillykke til os alle!

Friluftsrådet, der står bag Grønt Flag, Grøn Skole, skriver til os:

Vi har hermed den glæde at kunne tildele jer Det Grønne Flag, hvilket I har ret til at flage med i 12 måneder, for jeres arbejde med temaet "Klimaforandringer" i Grønt Flag, Grøn Skole programmet.

Jeres rapport, som vi har modtaget og gennemset, dokumenterer, at I har indfriet de internationale og nationale kriterier i temaet. Rapporten vidner om et alsidigt arbejde med temaet i fem veludvalgte værksteder. Eleverne kommer på fin vis igennem forskellige sider af temaet Klimaforandringer. Desuden vidner elevernes plancher om velvalgte og velgennemførte ekskursioner til Lalandia og Grindsted Biogas-anlæg, ligesom billeder og forsøgsbeskrivelser vidner om gode praktiske undersøgelser inden for temaet. Det er en god idé med en udstilling af ugens arbejde og resultater, for som I selv skriver, giver det eleverne en god mulighed for at lære gennem formidling af deres viden.

Vi glæder os over jeres engagement og håber, at jeres miljømæssige og pædagogiske indsats må fortsætte i dagligdagen og under arbejdet med det næste tema, således at skolen kan bibeholde Det Grønne Flag.

I kan nu kontakte jeres borgmester for at få en aftale om dato for fejring og flaghejsning.

Flaget er sendt til borgmesteren.

Tillykke med flaget!
Med venlig hilsen
Eigil Larsen
Friluftsrådet

Ideer til hvordan man kan spare på vand og varme på Enggårdskolen.

- 1) Man kunne spare på vandet ved at skifte de gamle toiletter og bruser ud med nye.
- 2) Og lærerne skulle ikke drikke så meget kaffe og te.
- 3) Man kan spare på varme ved at isolerer lidt mere. Og ikke varme lokaler op til mere end 20-21 grader. Hvis man fryser kan man tage en trøje på.

Figur 8. Spareforslaget til Enggårdskolen. Fotograf: Ralff Krogstrup.

Se evt. <http://www.billund-ugeavis.dk/artikel/356172:Nyheder-Nu-vajer-Det-Groenne-Flag-over-Enggaardskolen?image=2#image>

Ralff Krogstrup er folkeskolelærer og ansat på Enggårdskolen, Billund.

Noter

[1] Siewertsen, Bjarne, DMI og Brandt, Anders, TV2-Vejret.

[2] TV-SYD og Jørgensen, Kjeld Zacho, Billund Airport.

[3] www.groent-flag.dk

[4] Dansk Industri: Karriere A/S. Arbejdshæfte, der hjælper elever og virksomheder med at skabe et godt og udbytterigt virksomhedsbesøg. Dansk Industri, København 2009.

[5] www.klimakaravanen.dk

[6] Undervisningsministeriet, www.uvm.dk

[7] "Den gode anerledeshed" er et didaktisk begreb omtalt af Thomas Ziehe.

[8] Klimakaravanen 2 – gør en forskel!

[9] Energistyrelsen, www.ens.dk

[10] <http://flood.firetree.net/>

[11] Jensen, Sten: Majs og piletræer vil blive nye store afgrøder på de norske marker. Artikel på Berlingske: <http://www.b.dk/klima/norge-kan-hoeste-paa-klimaendring> (set: 4. oktober 2010)

[12] TV Avisen 12.09.2008: Kartoffeldyrkning og kvægavl i Grønland. Videoklip på Nyheder fra en varm fremtid: http://www.dr.dk/Undervisning/nyhederfraenvarmfremtid/Klimaarkiv/20090513130137_1.htm (set 4. oktober 2010)

[13] <http://www.emu.dk/elever7-10/fag/geo/tema/havstigning/landis/>

[14] www.energimuseet.dk

Kilder

Internet

Brandt, Anders m.fl.: Billund druknet i regn: 140 mm på lidt over ét døgn. Artikel på TV2s hjemmeside: <http://vejret-dyn.tv2.dk/artikel/id-32963529:billund-druknet-i-regn-140-mm-pa-lidt-over-et-dogn.html>

Jørgensen, Kjeld Zacho: Månedssrapport for december 2010. Rapport set på Billund Airports hjemmeside: http://www.bll.dk/Lufthavnsinfo/Om_lufthavnen/Statistikker/2010/December.aspx

Dynamiske kort over havniveau-stigning: <http://flood.firetree.net/>

Energimuseet, klimaforsøg m.m. <http://www.energimuseet.dk/Klimaundervisning.aspx>

EMU, Elektronisk Mødested for Undervisningsverdenen: Forsøg: Havis. <http://www.emu.dk/elever7-10/fag/geo/tema/havstigning/havis/index.html>

EMU, Elektronisk Mødested for Undervisningsverdenen: Forsøg: Is på landjorden. <http://www.emu.dk/elever7-10/fag/geo/tema/havstigning/landis/>

Energistyrelsen: Danmarks kystlinje ved nuværende havniveau. <http://www.ens.dk> (set: 2004)

Energistyrelsen: Danmarks kystlinje ved havstigning på 14 m. <http://www.ens.dk> (set: 2004)

Grønt Flag Grøn Skole, www.groent-flag.dk

Jensen, Sten: Majs og piletræer vil blive nye store afgrøder på de nor-

ske marker. Artikel på Berlingske: <http://www.b.dk/klima/norge-kan-hoeste-paa-klimaaendring> (set: 4. oktober 2010)

Siewertsen, Bjarne: Voldsom regn i Billund. Danmarks Meteorologiske Institut. http://www.dmi.dk/dmi/voldsom_regn_i_billund (set: 21. marts 2010)

Siewertsen, Bjarne m.fl.: Regnen, som drog vestpå. Danmarks Meteorologiske Institut. http://www.dmi.dk/dmi/regnen_som_drog_vestpa (set: 21. marts 2010)

TV Avisen 12.09.2008: Kartoffeldyrkning og kvægavl i Grønland. Videoklip på Nyheder fra en varm fremtid: http://www.dr.dk/Undervisning/nyheder-fraenvarmfremtid/Klimaarkiv/20090513130137_1.htm (set 4. oktober 2010)

Undervisningsministeriet: Fælles Mål 2009 – Fysik/kemi. Faghæfte 16. <http://www.uvm.dk/service/Publikationer/Publikationer/Folkeskolen/2009/Faelles%20>

Maal%202009%20-%20Fysik-Kemi.aspx

Undervisningsministeriet: Fælles Mål 2009 – Geografi. Faghæfte 14. <http://www.uvm.dk/service/Publikationer/Publikationer/Folkeskolen/2009/Faelles%20Maal%202009%20-%20Geografi.aspx>

TV SYD: Danmarksrekord i regn i Billund og Legos pakkeri oversvømmet. Tv-klip og tekst set på TV SYDs hjemmeside: <http://www.tvsyd.dk/artikel/57582:Legos-pakkeri-oversvoemmet> (set: 21. marts 2011)

Hæfter m.m.

Bach, David m.fl.: Klimakaravanen – på vej mod en bedre fremtid? Debathæfte fra Projekt Klimakaravanen 2007. Et projektsamarbejde mellem flere organisationer, fx Danmarks Naturfredningsforening, Friluftsrådet/Grønt Flag Grøn Skole, Center for Undervisningsmidler m.v.

Dansk Industri: Karriere A/S. Arbejdshæfte, der hjælper elever og virksomheder med at skabe et godt og udbytterigt virksomhedsbesøg. Dansk Industri, København 2009.

Heldgaard, Jesper m.fl.: Klimakaravanen 2 – gør en forskel! Debathæfte fra Projekt Klimakaravanen 2009. Et projektsamarbejde mellem flere organisationer, fx Danmarks Naturfredningsforening, Friluftsrådet/Grønt Flag Grøn Skole, Center for Undervisningsmidler m.v.

Gundlach® går sammen med **Frederiksen®**

Totalleverandør til naturfag

- ✓ Firmanavnet er fra maj 2011 **Frederiksen**
- ✓ Mere end 10.000 varenumre
- ✓ Du kan nu samle alle dine bestillinger ét sted og spare fragt

A/S Søren Frederiksen, Ølgod Tlf. 7524 4966 info@frederiksen.eu CVR DK 36996617
Viaduktvej 35 · 6870 Ølgod Fax 7524 6282 www.frederiksen.eu Bank 2540-0206106204
Afd. Aarhus: Silkeborgvej 765
8220 Brabrand

Figur 1. Der er rigtig mange ting, der går virkelig godt for Geografforlaget. Vi har gang i en masse nye og innovative udgivelser, som viser, at forlaget har mod og styrke til at kaste sig ud i noget nyt.

Geografforlaget – lærernes forlag

Geografforlaget ejes 100 % af Geografforbundet. Forlaget udgiver derfor læremidler, som inspirerer og motiverer til udvikling af kundskaber inden for geografien. Forlaget udgiver læremidler, som understøtter undervisning og læring alle steder, hvor der undervises i geografi: I grundskolen og gymnasieskolen, på læreruddannelsen og universitetet. I årenes løb er vores kerneområder udvidet til at omfatte alle naturfagene (geografi, fysik/kemi, biologi, natur/teknik og matematik).

Vi udgiver læremidler, der gør det interessant og spændende at beskæftige sig med naturfag. Vores læremidler styrker elevernes nysgerrighed, undren og lysten til at afprøve og eksperimentere og blive klogere. Vi bestræber os på at give lærerne den bedste in-

spiration og give anvisninger til aktiviteter og forskellige former for pædagogisk anvendelse af læremidler. Læremidlerne skal støtte hver elev i den helt rigtige indlæringsituation med respekt for, at elever har forskellige forudsætninger.

Meningsfuldt forretningsgrundlag

Vores konkurrenter, Alinea og Gyldendal Uddannelse, er supertankere på markedet for læremidler. Vi vil gerne være et vægtigt alternativ. Geografforlaget har eksisteret i over 30 år, og vores mission og værdigrundlag har ikke ændret sig i de forløbne år. Forlaget har et meningsfuldt forretningsgrundlag. Formålet er ikke indtjening af et overskud til en fond eller nogle aktionærer, men forlaget har et ideelt formål.

Overskuddet bliver i Geografforlaget til geninvestering i nye læremidler.

Geografforlaget har traditionelt haft en stærk forankret virksomhedskultur, som har sit udspring i, at forlaget arbejder for noget altruistisk, hvilket har givet os en stærk identitet og giver stor energi og handlekraft. Denne form for identitet i vores organisation betyder, at vi har højt motiverede og engagerede medarbejdere. Forlagets bestyrelse arbejder desuden uden vederlag for det ideelle formål. I bestyrelsen sidder repræsentanter for medlemmerne. Hermed sikres den direkte kontakt til lærerne og skolerne.

Forlaget sikrer, at Geografforbundets medlemmer også får en øko-

Figur 2. Geografforlagets og Geografforbundets nye lokaler centralt i København anvendes til gratis kurser for lærere i brug af forlagets læremidler. Lokalerne bruges også til spændende regionale møder arrangeret af Geografforbundet. Fx "Tag med til Afrika og de arabiske lande" med fotograf Tine Harden torsdag den 10. november 2011 kl. 17-19. Se annoncen herunder.

nomisk fordel af medlemskabet ved at give 20 % rabat på bøger.

Fuld fart på udviklingen

Geografforlaget og alle vores forfattere har fokus på både den trykte bog og i allerhøjeste grad på alle de digitale muligheder inden for nye læremidler. Vi er i fuld gang med at udvikle nye digitale læremidler, som er i tråd

med lærernes ønsker og kravene fra undervisningsministeriet. De nye digitale muligheder er en fantastisk chance for at møde eleverne i det digitale medieunivers, der i stadig højere grad er deres, mere end papiret og bogen er det. Vi er ikke i papirbranchen, vi er i forlagsbranchen, men jeg er overbevist om, at læremidler fortsat vil blive udgivet både i papirform

og i digitalform. Papir er et ganske enestående medie.

Det er meget vigtigt for mig at pointere, at lærerne fortsat altid skal opleve, at de nyeste forskningsresultater og diskussioner i faglige kredse er indarbejdet i læremidlerne. Også de digitale læremidlers kendetegn vil være, at de er professionelt gennemarbejdede af forfattere, redaktører og konsulenter og er teknisk viderebearbejdet af de dygtigste grafikere og multimediefolk. Der må ikke slækkes på kvaliteten blot, fordi mediet er digitalt, hvilket der er en tendens til.

I forlaget er vi meget taknemmelige, når vi møder nogen, som kan rokke ved vores verdensbillede og give os nye forslag til, hvordan problemer kan løses med nye metoder. Kun ved at stille kritiske spørgsmål og ved en givtig debat kan de bedste resultater opnås.

Tove From Jørgensen
Direktør, Geografforlaget

Fotos af Bettina Gram.

TAG MED TIL AFRIKA OG DE ARABISKE LANDE MED TINE HARDEN

Kom til Geografforlagets nye lokaler i Anker Heegaards Gade 2, 3. sal t.v. torsdag den 10. november 2011 kl. 17-19

Fotograf Tine Harden vil tage os med en tur rundt i Afrika og de arabiske lande i ord, men bestemt også i billeder.

Arrangementet er gratis, men tilmelding er nødvendig på www.geografforbundet.dk under kurser og ekskursioner.

Geografforbundet byder på kaffe. Der er plads til ca. 25 personer, så først-til-mølle-princippet gælder her.

Lise Rosenberg
Regional kontaktperson

Foto: Tine Harden.

Fagudvalget

GO- skolekonkurrence for

Konkurrence nummer 10

Husk at fristen for sidste konkurrence med overskriften Vulkaner blev udskudt til 1. oktober 2011 jf. GO4 2011.

Dette nummers konkurrence har vi valgt at kalde:

Temperatur og nedbør

Der har været talt meget om regn i 2011. Både i tv og i aviser har forskellige eksperter udtalt sig om de voldsomme mængder af regn, som vi har fået i løbet af sommeren. Mange steder har folk haft travlt med at tømme deres kældre for vand, bl.a. i forbindelse med skybruddet, der ramte Københavnsområdet den 2. juli i år. I flere dage var infrastrukturen lammet, og DMI har ikke registreret lignende intense nedbørsmængder i København de seneste 55 år.

Men hvordan opstår nedbør egentlig og hvad gør vi i fremtiden hvis vi fortsat bliver udsat for så voldsomme skybrud?

Konkurrencen går denne gang ud på at forklare, hvad der sker med vejret hen over året, og hvorfor det forandrer sig over året. Hvorfor har vi egentlig årstider, og hvorfor varierer temperaturen over året?

Forklar hvad de tre temakort viser og hvorfor temperatur- og nedbørsmønstre ser ud som de gør.

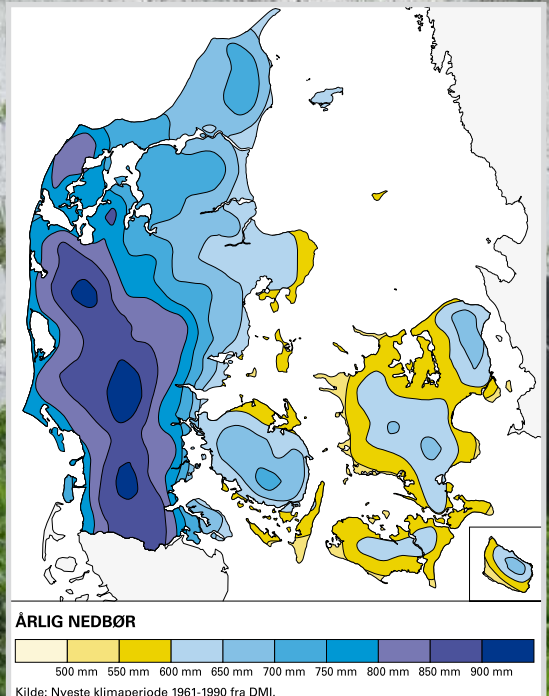
Besvarelserne sendes til:
Geografforlaget
Anker Heegaards Gade 2, 3. tv.
1572 København V.

Eller på: go@geografforlaget.dk

Svarene skal være forlaget i hænde inden den 1. december 2011.

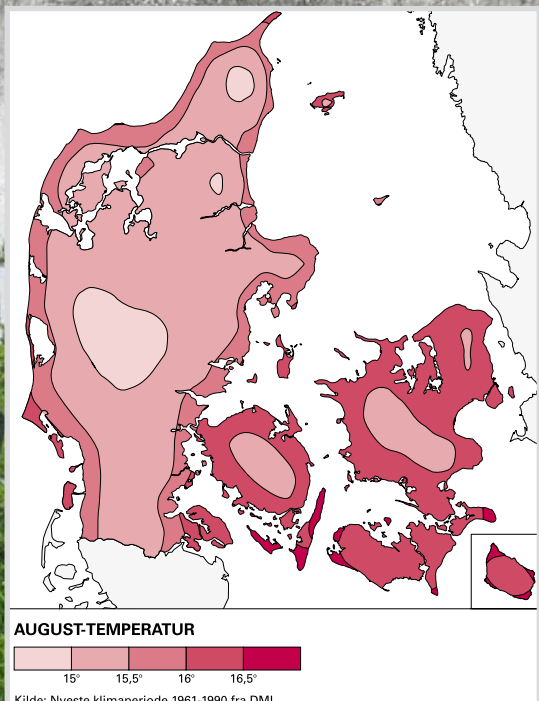
De deltagende klasser er velkomne til at komme med ideer til kommende konkurrencer.

God arbejdslyst med opgaverne, Fagudvalget

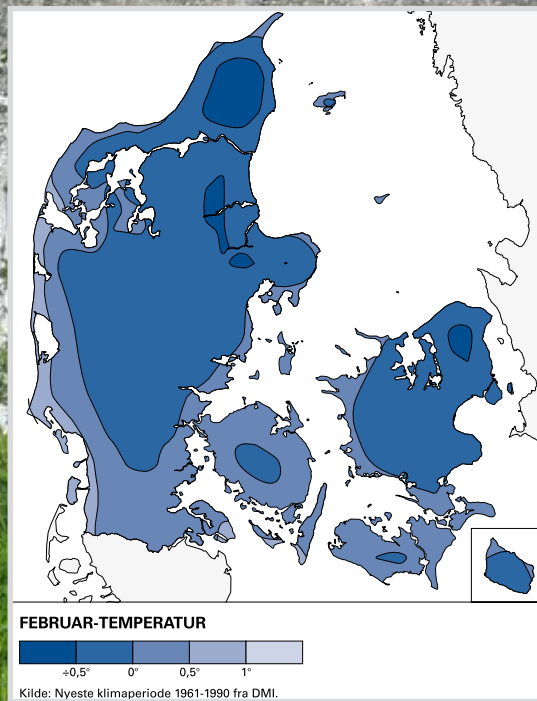

Kilde: © Geografforlaget, GO Atlas til overbygningen og gymnasiet.

landets folkeskoleelever

Kilde: © Geografforlaget, GO Atlas til overbygningen og gymnasiet.

Kilde: © Geografforlaget, GO Atlas til overbygningen og gymnasiet.

Undervisningsministeriet og geografi i folkeskolen

Undervisningsministeriets fagkonsulent i Geografi:
Keld Nørgaard.
keld.norgaard@uvm.dk.
Tlf. 20816883.
Følg nyheder på:
<http://www.emu.dk/gsk/fag/geo/fagkonsulent/index.jsp>

Link til

efteruddannelseskataloget på emu
<http://efteruddgym.emu.dk/>
- Gymnasielærereforeningen.

Kursusudvalget

Vil du vide, .

... hvordan elefanten

Så tag med til den grågrønne grumsede Limpopo-flod i Mozambique i påsken 2013.

Under et besøg i Mozambique er det vigtigt at kende begrænsningens kunst!

På en 10–12 -dages tur kan man kun nå at se en brøkdel af de spændende landskaber, kulturer, historie, natur og udvikling, som landet byder på.

Men man kan være sikker på at vende hjem med store oplevelser i bagagen.

Hovedstaden Maputo ligger i den sydligste del af landet, og rejsen vil tage udgangspunkt herfra. Maputo er en charmerende storby – en kalejdoskopisk blanding af Afrika og Sydeuropa – med fortovscafeer, spændende fiskerestauranter og en enorm økonomisk

dynamik. Det officielle sprog er portugisisk, men der tales mere end 20 forskellige sprog i landet.

Det næste stykke tid begynder den egentlige planlægning af turen. Følg med på www.Geografforbundet.dk under kurser og ekskursioner og de næste numre af GO.

Tag ud med GEOGRAFFORBUNDET

fik sin snabel?

Den faglige leder er antropolog Bente Topsøe-Jensen, som har boet i Mozambique i 12 år og i disse år tager til landet flere gange om året.

Turansvarlig vil være Lise Rosenberg, som har arrangeret flere ture for Geografforbundet.

Fotos af Bente Topsøe-Jensen

Underholdning eller undervisning? Naturfaglige ekskursioner til eksterne læringsmiljøer i hele skoleforløbet.

Trine Hyllested, Dafolo 2009. 125 s. ill. i farver. – 228 kr. F/A

Bogen omhandler de mange didaktiske overvejelser, som er forudsætningen for god undervisning og formidling i naturfag, den er "en håndsrækning til lærere med henblik på at kvalificere brugen af eksterne læringsmiljøer." Alle med interesse for undervisning og formidling af naturfag kan have udbytte af at læse bogen og efterfølgende bruge den som inspirationskilde. Formålet med bogen er 1. at styrke de faglige og metodiske overvejelser i forbindelse med inddragelse af eksterne læringsmiljøer i formidlingen af naturfaglige. 2. at give lærere og pædagoger konkrete ideer til aktiviteter, når de eksterne læringsmiljøer bruges i det daglige pædagogiske arbejde. Bogen er delt op i seks hovedafsnit med underafsnit, hvilket gør den velegnet også som opslagsbog. Der er mange gode ideer til ekskursioner, men ingen færdigproducerede undervisningsforløb. Bogen er velskrevet og gennembearbejdet. Titlen skaber forventninger hos læseren om en grundig diskussion om, hvorvidt naturfag skal være underholdning eller undervisning. Her bliver forventningerne desværre ikke indfriet.

Jytte Pedersen

Folkeskolelærer med linjefag i geografi og natur/teknik

Ord i natur/teknik.

Helle Houkjær, Mari-Ann Skovlund Jensen og Lone Skafte Jespersen. Gyldendal, 2010. – 168 s. 124 kr. (Ord i) F

Som titlen antyder, er denne bog en opslagsbog til natur/teknik-undervisningen henvendt til mellemtrinnet. Bogen indledes med en kort forklaring til eleven om, hvordan bogen kan bruges. Ordene er ordnet alfabetisk og forklaringerne er letlæselige. Nogle af ordene i forklaringen er farvet grønne, det betyder, at de også kan slås op i bogen. Der er gode billeder og illustrationer, der understøtter forklaringerne til ordene. Bagest i bogen er der tre opslag: Tidslinje over livets og Jordens udvikling, Mennesket & enheder og et verdenskort. Ved nogle af forklaringerne er der henvisninger til disse opslag. God og overskuelig opslagsbog, som sagtens kan introduceres for eleverne i de yngre klasser. Alt i alt en rigtig god bog at have stående i sit håndbogsbibliotek.

Lene Hansen

Folkeskolelærer med linjefag i geografi

Tjek på natur/teknik – kopimappe til natur/teknik i 4.-6. klasse.

T. Gollander og P. Biede Nielsen, Gyldendal, 2010. – 184 s. ill. i sort og hvid. 699 kr. ekskl. moms. F

Kopimappen er inddelt i ti forskellige hovedtemaer, som er dækkende for natur/teknik, lige fra "hverdagsstoffer" til "jorden og universet". De 142 opgaver kan løses uafhængig af lærebogssystemer og kræver almindelig hjælpemidler som atlas, opslagsbøger eller internet. Opgaverne er af forskellige skriftlig karakter fx kryds og tværs, tipskupon, quiz osv. Gennem opgaveløsning tilegner eleverne sig en masse faktaviden og får styr på forskellige begreber som fx fordampning, støvfang, muskler osv. Bagerst i bogen forefindes en facitliste, som kan anvendes vejledende, da flere opgaver ikke kun har et endegyldigt svar. Opgaverne er ligeledes af forskellige sværhedsgrader dog er de fleste egnet til 5.-6. klassetrin. Jeg anser opgaverne for at være anvendelige i evaluering af forskellige emner eller som inspiration til undervisningen. Kopimappen burde efter min mening stå i ethvert natur/teknikklokale.

Simona La Fata

Folkeskolelærer med linjefag i geografi og natur/teknik

Geografisk Orientering Geografforbundets medlemsblad

Medlemskontingent for 2011-2012:
Almindeligt medlemskab: 300 kr.
Familie (par): 400 kr.
Studerende: 175 kr.
Institutioner, skoler o.lign.: 525 kr.

Henvendelse om medlemskab/abonnement mv.:
Geografforlaget,
Anker Heegaards Gade 2, 3. tv., 1572 København V
e-mail: go@geografforlaget.dk
Hjemmeside: www.geografforbundet.dk

Redaktion
Ansvarshavende redaktør og annoncetegning:
Maja Enghave, 3025 2013
Gamlevældevej 42, 3760 Gudhjem
e-mail: mek@geografforbundet.dk

Henning Strand, 3324 0737
Mette Starch Truelsen, 4921 6021
Leif Tang Lassen, 2675 0097
Helle Askgaard, 3583 6967
Sonja Salminen, 8613 1417

Anmelderredaktør:
Hans M. Christensen,
Overbyvej 1, 6000 Kolding
7553 9162 / 2148 0386
e-mail: overbyvej1@stofanet.dk

Annoncepriser:
1/1 side: 2.000 kr.
1/2 side: 1.000 kr.
Andre formater: 500 kr.
Se endvidere annoncearket på hjemmesiden

Deadline er den 1. i ulige måneder.
GO udkommer midt i årets lige måneder.
© Geografisk Orientering (GO)
Ikke-kommerciel udnyttelse tilladt med kildeangivelse

Kode til registrering på forbundets hjemmeside:
1971GO2008.

Layout og omrydning:
Ivan Jacobsen, Engmosen 2, 6470 Sydals, 2022 8637
Tryk: BB Offset. Oplag: 3100
ISSN 0105-4848

Geografforbundets Styrelse
Formand: Erik Sjerslev Rasmussen,
Sortbærvej 53, 8600 Silkeborg, 8684 5058
e-mail: esr@geografforbundet.dk

Næstformand: Ditte Marie Pagaard, 2462 9099

Kasserer: Per Watt Boelsen,
Lindegårdsvej 13 C,
3520 Farum, 4495 4157
Giro (kontingent): 3178048

Kursusudvalg:
Formand: Frede Sørensen, 9884 3496
e-mail: fs@geografforbundet.dk
Lise Rosenberg, 4364 1319 / 2239 7777
Peter Aen, 9834 1434
Nikolaj Charles Bunniss, 5353 9335

Fagudvalg:
Formand: Henning Lehmann, 3871 2640
e-mail: hl@geografforbundet.dk
Ditte Marie Pagaard, 2462 9099
Jeanne Grage, 2390 1966

Forlagsbestyrelse:
Formand: Per Nordby Jensen, 6478 1998
e-mail: pnj@geografforbundet.dk
Erik Sjerslev Rasmussen, 8684 5058
Annette Knudsen, 8685 4566
Pernille Jørgensen, 5416 6210
Henriette Lanter-Mortensen, 4426 2261
Jørn Assmussen, 6484 2408
Bo Hildebrandt, 5943 9143

Regional kontaktperson:
Lise Rosenberg, 4364 1319 / 2239 7777
e-mail: lr@geografforbundet.dk

POST

PP

DANMARK

Magasinpost B

ID NR 46670

ISBN: 978-87-7702-772-7

9788777

027727